

Dán Róbert—Stoll Béla

SZENCI MOLNÁR ALBERT ISMERETLEN LEVELE

Az Országos Levéltárban (Újkori Gyűjtemény R sectio 226/557. sz.) Szenci Molnár Albert-nak egy eddig ismeretlen levele található. Szövege a következő:¹

Salutem omnigenam et exoptatam in Christo Jesu felicitatem. Amplissime vir, mi Domine Reme, Amice et fautor desideratissime, quum proxime ad Vestram Amplitudinem breviter scriberem et simul in obitum clarissimi Domini Picarti piae memoriae Epigrammation mitterem, promiseram me prolixius scripturum per Dominos populares brevi ad vos profecturos: quos modò ante trihorium intellexi cras bene manè isthinc discessuros; et ad Vos Noribergam profecturos: per quos discuperem scribere ut promisi, prolixè, nisi temporis excluderem angustia: Verùm vivae epistolae instar erunt mihi apud Vestram Excellentiam dilectissimi isti mei Domini populares, harum exhibitores: jam ante Pietati Vestrae nomine et literis notissimi: Illustris Dominus Comes Stephanus Bethlen de Iktar etc: ejus consanguinus Sigismundus Barczai, Ephori duo, Dominus Stephanus Katona Geleinus, et Dominus Caspar Veres Boytinus, ac eorum minister Nobilis Dominus Michael Kornis. Hi meae deliciae omnes res nostras vos recensent, et ut spero apud vos ad tempus subsistent vel in illustri Academia Altorfina. Consilio pio Vestra Excellentia eos juvabit perlubens, etiam me rogatu. Atque utinam sedata hac tempestate ad nos redeant salvi et incolumes. Res nostrae quo in statu versentur, triste est commemorare. O utinam subito det meliora Deus!²

Literas Dominorum popularium de tristi ipsorum adventu ad Pragenses simul remitto, et gratias agimus pro earum communicatione. Condoluerunt Domini populares omnes. Speramus eos jam suorum conspectu frui. Titulum Libri precum à me versarum, accipiet tuam³ Excell: qui sub prelo est Francofurti, sed admodum lente procedit impressio, propter penuriam operariorum Typographicorum quorum plerique castra sequuntur. Inscripti eas duabus Nobilibus foeminis, Domini Szegedini, et Crausii uxoribus. In praefatione obiter refello eorum erroneam opinionem, qui foeminis noxiam esse asserunt literarum cognitionem. Istorum Nobilissimorum maritorum literas expecto avidissime: nisi ipsis impressa priora folia 4. per eos studiosos, qui postremi Ungari ex me salutarum⁴ Vestram Amplitudinem. Dominus Georgius Carolyi nagy [?] alumnus Principis Hungariae et Transilvaniae literas Vestrae amplitudinis recte accepit et mi ac reliquis popularibus praelegit; sed desino in hoc voto, Dominus Jehova Vestrae Pietati benedicat cumulatissime, et diutissime te conservet salvum et incolumem, Amen.

Datum Haydelbergae 3. septembris 1620

Vestrae excellentiae addictissimus

Albertus Molnar

[Utóirat a levél bal szélén:] Saluto officiosissime amicos et fautores Dominos Noricos et Altorfinos omnes et singulos et hosce meos illustrem [1] et nobilissimos ac mihi dilectissimos populares omnes per Vestram Excellentiam commendo omnibus et singulis meis fautoribus Noricis quibus Deus aeternum benedicat et eosdem ab omni malo protegat.

¹ A levél elolvasásában és értelmezésében sokat segített SZILÁGYI János György, amit ezúton is hálásan köszönünk.

² Mint TARNAI Andor figyelmeztet, ez utóbbi mondat egy pentameter. Nem tudtuk megállapítani, hogy Szenci idézi-e, vagy ő maga rögtönözte.

³ Tollhiba *tua* helyett.

⁴ Tollhiba, feltehetőleg *salutarum* helyett.

Magyar fordítása:

Mindenemű egészséget és kívánt jószerencsét a Jézus Krisztusban! Tekintetes férfiú, Remus uram, barátom és kívánt jóakaróm, midőn a minap tekintetességednek röviden írnek, és egyúttal a boldog emlékeztető nemzetes Picart úr halálára epigrammát küldenék, megígértem, hogy bővebben írok honfitársaim útján, akik hamarosan hozzá mennek. Három órája tudtam meg, hogy holnap korán reggel elindulnak, és hozzád mennek Nürnbergbe, általuk szerettem volna részletesen írni, mint megígértem, ha az idő szűkössége meg nem akadályoz. De hát kedves honfitársaim eleven levelekként lesznek méltóságodnál, mint ezek előadói, akiket méltóságod már korábbról jól ismer nevük és irodalmi munkásságuk után: gróf iktári Bethlen István kegyelmes úr, rokona: Bárcsai Zsigmond, két oktató: Geleji Katona István és Boyti Veres Gáspár urak, valamint szolgáljuk: Kornis Mihály nemes úr. Ezek a számomra igen kedves emberek minden ügyünkről be fognak neked számolni, és, amint remélem, nálad vagy a jeles altdorfi akadémián egy ideig megállapodnak. Én is kérem, hogy méltóságod készségesen szolgáljon nekik tanáccsal. Bárcsak a vihar lecsillapodtával épen és sértetlenül térnének vissza hozzánk! Hogy ügyeink milyen állapotban vannak, szomorú említeni. Bár minél előbb jobbat adna az Isten!

Honfitársaink levelét Prágába való szomorú megérkezésükről szintén visszakiűldöm, köszönjük megismerettségét. Minden honfitársunk sajnálja őket. Reméljük, hogy már örvendenek övéiknek. Fogadja méltóságod az általam fordított imádságos könyv címlapját, mely Frankfurtban sajtó alatt van, de nyomtatása igen lassan halad a nyomdászok hiánya miatt, akiknek többsége a háborúban szolgál. Az imádságokat két nemes asszonynak, Szegedi és Craus urak feleségének ajánlottam. Az előszóban mellesleg megcáfolom azok hamis véleményét, akik azt állítják, hogy az asszonyok számára káros a betű ismerete. Nemes férjeik leveleit igen türelmetlenül várom. Elküldtem nekik az első négy nyomtatott főlőt azoknak a tanulóknak a révén, akik utánam elsőként üdvözölték tekintetességedet. Károlyi György úr, Magyarország s Erdély fejedelmének alumnusa, tekintetességed levelét rendben megkapta, és felolvasta nekem, valamint a többi honfitársnak. De abbahagynom, azzal a kívánsággal, hogy Jehova áldja meg kegyelmességedet bőségesen, és tartson meg sokáig épségben, egészségben, Amen.

Adatott Heidelbergben, 1620. szeptember 3-án.
Méltóságod lekötelezettje

Molnár Albert

[Utóirat:] Barátságosan üdvözlöm nürnbergi és altdorfi barátaimat és jóakaró uraimat egyenként és együttesen, és ezeket a kiváló, nemes és számomra kedves honfitársakat méltóságod által ajánlom mindenegyes nürnbergi jóakarómnak, akiket Isten örökké áldjon és minden rossztól oltalmazzon.

*

A levél címzettje Georgius Remus nürnbergi jogtanácsos, a protestáns későhumanisták körének, kedvelt kifejezésükkel a „*respublica literaria*”-nak jeles tagja. Egyike Szenci Molnár Albert legszorgalmasabb levelező-partnerének, a csonkán fennmaradt, csak 1613-ig terjedő Szenci-levelezésben nem kevesebb, mint 26 levéllel szerepel.⁵ Szenci hozzá intézett levelei közül Dézsi annak idején mindössze egyet talált meg Göttingenben,⁶ a többi elveszett vagy még lappang. Kár pedig, mert Szenci feltehetőleg részletesen és rendszeresen tájékozta nürnbergi barátját életkörülményeiről, irodalmi terveiről és munkásságáról, mint a Dézsi által közölt levélben is. Sajnos, a most előkerült levél nem tartozik ezek közé a részletes beszámolók közé. Sietve leírt ajánlóorok ezek Bethlen István (a fejedelem unokaöccse) és kísérete számára, akik Nürnbergben és Altdorfban tanulmányi célból hosszabb időt óhajtottak eltölteni. Erre azonban nem volt lehetőség, a harmincéves háború zűrzavarai miatt rövid ideig tartó nürnbergi tartózkodás után Prágán keresztül sietve hazajöttek.⁷ Szenci ajánló sorait magukkal hozták (Remnek talán már meg sem mutatták), s így kerülhetett végül az Országos Levéltárba.

Szenci azonban még egy ilyen futó alkalmat is felhasználta arra, hogy barátjának — habár csak röviden is — erről-arról beszámoljon. A levélben elmondottak többsége egyébként ismert dolog. A Michael Piccart halálára írott emlékvers egy példányát nemrégiben Kovács József találta meg,⁸ a levél második részében ismertetett kiadvány az *Imádságos könyvecske*,⁹ Károlyi György nevét más források „Georgius K. Caroli” formában említik.¹⁰ Nem tudjuk, hogy kik voltak azok a honfitársak, akiket Prágában valami baj ért.

⁵ Szenci Molnár Albert naplója, levelezése és irományai. Kiad. DÉZSI Lajos. Bp. 1898.

⁶ Uo. 351–356. — Egyáltalán Szencinek mindössze 11 levelét ismerjük; egy további levelet Dézsi idézett kiadványában közölt, hetet a müncheni állami könyvtárból ugyancsak Dézsi tett közzé: ItK 1908. 218–225 (Újra közölte KERECSENYI Dezső, ProtSz 1935. 292–302.) WEBER Artur Marburgban, a hesseni fejedelmi levéltárban talált két Szenci-levélet. (Kiadta: Heinrich-Emlékkönyv Bp. 1912. 68–74.)

⁷ Bod Péter: *Historia Hungarorum Ecclesiastica. Lugduni-Batavorum 1888. I. 316.* (Geleji Katona önéletrírása.)

⁸ Szenci Molnár Albert költői művei. S. a. rend. STOLL Béla. Bp. 1971. 444. (RMKT XVII/6. köt.)

⁹ Ajánlása újabban kiadva az idézett kötetben, 490–493.

¹⁰ HERPEI János: Polgári irodalmi és kulturális törekvések a század első felében. Bp.—Szeged 1965. 158. (Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 1.)

Baj volt már akkor is bőven, és Szenci még nem is tudta, hogy a nehezen nincs túl. Levelének szép mondatában kifejezett óhaja: „O utinam subito det meliora Deus!” nem vált valóra, a harmincéves háború során Heidelberg helyzete egyre súlyosbodott, s két év múlva a várost elárasztó vallon zsoldosoktól maga Szenci is „felfüggesztetvén kizoztatott, pörzsöltetett”. És ez a levél jelentősége is: egy villanásnyi képpel teljesebb teszi azt, amit Szenci életének e nehéz periódusáról eddig tudtunk.

Solt Andor

MADÁCH IMRE ISMERETLEN PÁLYAMŰVE 1842-BŐL

A reformkor drámaírói-dramaturgiai mozgalmainak egyik sokat vitatott kérdése volt: mi a jó dráma legfontosabb eleme, a jellemzés vagy pedig a cselekmény? Vörösmarty, Szontagh Gusztáv, Henszlmann Imre pl. a jellemrajz elsődlegességét hangsúlyozták, Bajza viszont a cselekményt tartotta lényegesebbnek. Hasonló nézetet képviselt a Kisfaludy Társaság is, amikor 1842. február 2-án a következő, 15 arannyal jutalmazandó „széptani feladásra” hirdetett pályázatot: „Mint hogy a cselekmény a színműnek lényege, 's a' mívelt világ' ítélete szerint Sophocles a' cselekmény' alkotásaiban igen kitűnő: mutatásuk meg, miben áll Sophocles' mind-egyik színművének cselekménye, ugymint eleje, fordulata és feloldása; és vonassék ki azokból a' színműi cselekmény' elmélete.”

A kitűzött határidőre, 1842. november 20-ra két pályamű érkezett be. Az első november 16-án a következő jelleggel: „A nemzeti költészetnek a' nemzet' kebelében lehet 's kell szárnyára kelnie. Kölcsey.”; a második november 19-én „Miként a' természetnek, úgy a' művészetnek is vannak örök törvényei. B.” jelleggel. A bíráló bizottság tagjaivá Schedius Lajost, Lukács Móriczot és Szemere Pált választották meg, akik 1843. január 28-án kelt egyhangúlag hozott jelentésüket a Társaságnak ugyanezen év február 6-i közgyűlésén terjesztették elő.

Véleményük az 1. számú pályaműről ez volt: „Az első számú 's illy jelmondatú: 'A' nemzeti költésnek a' nemzet' kebelében lehet s kell szárnyára kelnie. Kölcsey.' néhány bevezető szó után a' dráma' fontosságáról, Sophocles' fennmaradt hét színművének meséit adja elő 's általtérven az ebből elvonandó elméletre, a' drámaírónak feladatául tűzi ki, hogy minden művéhez a' szép és nagyszerűnek apológiáját' írja, 's hogy minden dráma' alapja bizonyos erkölcsi eszme legyen, melly magának győzödelmet minden ellene küzdő akadály' dacára kivívjon. Ez szerinte a' színmű' erkölcsi cselekménye.”

Miután ezen szakaszban Sophocles' mindegyik színművének alapeszméjét véleményünk szerint nem igen szerencsésen fejtegeté, általmegyzen a' személyekre és jellemeke 's megkülönböztetvén a' fő és mellékszemélyeket, a' cselekményt amazoknak bizonyos jogzímöknél fogva valamely ez utóbbinál erősebb erkölcsi elv elleni küzdelméből származtatja, 's így a' fent-értintett erkölcsi cselekménytől különböző más, mintegy külső cselekménynek definitióját adja. Ez utóbbiban megkülönböztetvén elejét, fordulatát és föloldását, 's ezeket, valamint mindent, mit ezen eleméleti részben mond és állít, Sophocles' drámaiban egyenként igyekszik kimutatni, minél fogva ezekre minduntalan és az olvasóra nézve kissé fáradsztólag visszatér. Végre még némellyeket Sophocles' korának erkölcsi és vallási fogalmairól, 's a' görög drámáknak színi előadásokról mondván, 's egy külön szakaszban megróván századunknak a' drámai költészet körüli némelly hibáit, értekezését néhány észrevétellel a' díszítményekről, a' dráma nyelvéről, nem különben még egy pár soral a' vigjáték' cselekményéről, zárja.

Már az itt elősorolt tartalomról látható, hogy ezen értékezésnek elrendelésében a' kellő logikai rend 's az ebből folyó világos áttekintés hiányzik. De a' kitűzött kérdésben foglalt kettős feladatnak, véleményünk szerint, kielégítőleg különben sem felel meg. Sophocles' drámáinak ismertetésében nem úgy, mint kívántatott, azoknak cselekményét, hanem a' bennök előforduló történetek sorát, a' mesét adja elő; úgy szintén az egyes művek' alapeszméinek 's a' fő személyek' jellemeinek 's intencióinak fel nem foghatását bizonyította. E' munka elméleti része is a' felületén mélyebben nem bocsátkozik a' tárgyba, a' benne kifejtett széptani nézetek, a' mennyiben nem épen helytelenek, igen mindennapos szempontból indulók, de ferde és hibás állításokkal is keverték. A' nyelvbéli előadás nem egyenlő, néhol igen pongyola, máshol dagályos és felette czifra. Mind ezen hiányainál fogva tehát alulirottak ezen munkát sem jutalomra, sem kinyomtatásra méltónak nem tartjuk.”

Sokkal jobbnak, teljesebbnek ítélte a bíráló bizottság a 2. számú pályamunkát. Különösen tetszett ennek első része, amely Szophoklész egyes drámáit, valamint a görög élet és költészet viszonyait „kellemes úton és a mellett alapos módon” ismertette. A dolgozat második részében a cselekmény meghatározásával — „*testi alakban eszme, mellyet külső érzékkel is megfoghatunk,*

vagy mivel az eszmék forrása az emberi kebel, az embernek leleplezése érzelmei és céljával egyetemben” — ugyan a bírálók nem értették egyet, szerintük az eszme csak forrása és rugója a cselekménynek, más szóval „bizonyos czállal ható lény cselekvősege által okozott változás”. De nyomban hozzáfűzték, hogy „e’ csekély véleménykülönbség nem tartóztathat annak kijelentésétől, hogy a pályamunka elméleti része is messze hagyja maga mögött pályatársát”. Minthogy pedig a pályamű nyelvbéli előadását is szabatosnak, világosnak és tudományos színvonalon állónak találták, végső döntésük így hangzott: „A’ mondottaknál fogva e’ munkát alulírottak a’ társaságnak jutalmazásra ajánlhatjuk, ’s az Évlapokbani közzétételét a’ magyar széptani irodalom’ tetemes nyereségének tartják.”

A közgyűlés elfogadta a bizottság javaslatát. A felbontott jelíges levélből kitűnt, hogy az értekezés szerzője Gondol Dániel, a bécsi „m. kir. udvari cancellária practicansa”.¹ A másik borítékot — az akkori szokásoknak megfelelően — ott nyomban megsemmisítették, a két pályamunkát pedig elhelyezték a Társaság irattárában.²

Gondol Dániel értekezése valóban megjelent az Évlapok IV. kötetében (1844.), de nem keltett különösebb feltűnést. Maga a pályázat is hamarosan feledésbe merült; esztétikusaink, irodalomtörténészeink nem foglalkoztak vele; Kéky Lajos *A szövezes Kisfaludy Társaság c. monográfiájában* (1936. 61.) mindössze egy mondatban szól róla. A díjat nem nyert értekezést senki sem vette kézbe, szerzőjének személyét nem kutatták. A dolog természeténél fogva ilyenmire nem is lehet vállalkozni. Csak egy véletlen, a reformkor dramaturgiai irodalmának más célből történt áttekintése vezetett annak nyomára, hogy az 1. számú pályamunka szerzője — minden kétséget kizáróan — Madách Imre.

Kéziratot hagyatékában ugyanis ránk maradt egy „Művészeti értekezés — 1842.” című csonka, a III. fejezettel kezdődő dramaturgiai tanulmány Szophoklész tragédiáiról és a drámáról általában.³ Palágyi Menyhért, majd később Voinovich Géza is eléggé részletesen ismertették,⁴ magát a művet pedig — modernizált helyesírással, a kéziratban található törlések, javítások nélkül — Halász Gábor tette közzé Madách Imre *Összes Művei*-nek II. kötetében. (543—562.) Mármost a Kisfaludy Társasághoz beérkezett 1. számú pályamű hat, római számmal jelzett fejezetből áll, s a III.—VI. rész szövege — néhány kisebb kiegészítéstől eltekintve — szóról szóra megegyezik a „Művészeti értekezés” ugyancsak III—VI. fejezetének szövegével.

A pályázat és a két kézirat keletkezésének történetét tehát a következőképpen rekonstruálhatjuk. A Kisfaludy Társaság pályázati felhívásán felbuzdulva Madách — aki akkoriban Balassagyarmaton volt patvarián Sréter János alispán mellett — 1842 februárjától novemberig terjedő hónapokban elkészítette *Művészeti értekezés c. munkáját*. A végső fogalmazványt azután valakivel lemásoltatta, és *Felelet a Kisfaludy Társaság által kitűzött kérdésre* címmel ellátva megküldte Tóth Lőrincnek, a Társaság titoknokának, aki azt november 16-án kézhez is kapta. Madách a saját kezűleg írt fogalmazványt megtartotta, de ennek I—III. fejezete az idők folyamán megsemmisült vagy elveszett, esetleg lappang, s ennek következtében *csonkán* került elő a hagyatékából s vált ismeretessé. Ezt a példányt ma az Országos Széchényi Könyvtár őrzi 714. Oct. Hung. szám alatt. Az idegen kézzel, egy 61 + 2 lapból álló, szürkés-kék puhafedélű füzetbe másolt *teljes értekezés* viszont az eredményhirdetés után a Kisfaludy Társaság iratai, majd innen a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárába került, s van ott ma is, a „Kisfaludy Társaság pályamunkái. 1842.” feliratú dobozban.

*

Az alábbiakban közöljük Madách pályaművének eddig ismeretlen első három fejezetét, valamint a befejezését. „Madách helyesírása a maga korában is régies, következetlen, sokszor hibás és különösen írásjelek tekintetében önkényes” — állapította meg Halász Gábor.⁵ Egybevetve a saját kezűleg írt eredeti kéziratot a másolattal, azt mondhatjuk, hogy az ismeretlen —

¹ Már az előző évben is díjat nyert „Regény és dráma párhuzamban” c. munkájával. Gondol Dániel (1815—1891) reformkori dramaturgiai irodalmunknak egyik méltatlanul elfelejtett munkása. Pápán tanult, a híres Tarczy Lajos egyik tanítványa volt. Elméleti tanulmányain kívül két Shakespeare-dramát fordított magyarra. (Romeo és Julia, A windsori víg nők.) 1845-ben a Magyar Tudós Társaság tagjává választották. Részt vett a szabadságharcban; utána visszavonult az irodalomtól, s gazdasági szakmunkákat írt.

² A pályázat történetére vonatkozólag l. A’ Kisfaludy Társaság’ Évlapjai 1842—43-ról. Pesten, 1844. 44—51.

³ L. VÉRTESY Jenő: Madách írói hagyatéka. It 1914. 296.

⁴ PALÁGYI Menyhért: Madách Imre élete és költészete. Bp. 1900. 130—136. — VOINOVICH Géza: Madách Imre és az ember tragédiája. Bp. 1922. 72—74.

⁵ Összes Művek. II. köt. 1158.

egyébként gondos kalligráfiával dolgozó — másoló helyesírása még Madáchénál is hibásabb, következetlenebb. Minthogy azonban nem tudjuk eldönteni, hogy melyik botlást követte el már eredetileg is a szerző s melyiket a nyilván csekély műveltségű leíró, a szöveget a Kisfaludy Társasághoz beküldött kézirat szerint *betűltven* adjuk közre. Ott azonban, ahol a fogyatékos helyesírás — főleg a megfelelő írásjelek hiányában — a megértést megnehezíti, félreértést okozhat, [szögletes zárójelben] napjaink helyesírásának megfelelően kijavítottuk a hibákat; a szövegben áthúzott szavakat pedig <ék-zárójelben> jelöltük.

Felelet a' Kisfaludy' Társaság' által kitűzött kérdésre:

Mutattassék meg miben áll Sophokles mindegyik színművének cselekvénye úgymint eleje, fordulata 's feloldása, és vonassék ki abból a' színműi cselekvény elmélete.

I.

A' költészet az élet magas világoztatásu képének nevezhető.

Hasonló az <a' gondosan 's> izletes bokorba fűzött virághoz a' sivatag mezőnek, mely elég pusztá, 's komoly ahhoz, hogy szét szórva a' bájdúsaknak is előlje hatásukat. — A' költészet élet tehát. Örömmel ismérünk abban azon rokon világra, melyben élünk és cselekszünk, csak hogy tisztább a' lég, magasztosb a' világoztatás, melynek túl földi bájjal körülvonvák tárgyai.

Ha a' költészet az, minek lenni állítók: fénypontjára akkor a' drámai költészetben hágot. Mart a' költészet többi nemei úgy állanak ehhez mint egy édes álom, melynek boldogító képei csak a' kéj némi sejtéseit költik föl képzetünkben, a' valóság testesült gyönyöréhez áll[,] mely a' csalódás mulékony lehetétől függeni megszűnt; legszebb költészete tehát az életnek a' dráma, 's a' költészetben a' leg dúsabb élet a' drámai világ.

De éppen azért mert legközelebb áll az élethez, leg több kebelben is lel viszhangra; úgy hogy míg testvér társai néhány tudóst gyönyörködtetnek magányos el vonultságában, addig a' drámát, — mint hajdan Hellás' népeinél, a' nemzet' színe előtt adatván elő, a' nép fogadja kebelében, 's a' nép verében megy által az általa ditsőített eszme.

Főlséges hivatás népszerűvé tenni az erőszak 's hanyagság által el nyomott elveket, kivált ha van nép mely azokat rokon keblébe fogadja; ditső hivatás a' nemzet múltját jelenével össze kötve lelkesítő történetet hozni föl a' honfi elébe; előidézni a' nagy elhúnytakat hogy lelkök szállja meg a' halgatók belsejét 's buzdítsa őket férfias erőre a' szép de nehéz életpályán csüggedetlen futni.

Ez a' mit a' múlt kor borostyános férfiai elértek, az a' miután küzdenünk kell de mit teljes kiterjedésben talán soha el nem érhetünk; nem pedig: leginkább, mert a' költőnek köre megszűkült; ő a' nemzethez (:sok tekintetben:) bizton többé nem beszélhet; de nem még azért is: mert a' hajdankor természeti egyszerűségét elhagyva tévutakra jutottunk, a' helyet hogy a' leg közelebbi tárgyakat, melyek leg jobban szolanának a' szívhez[,] alkalmaznánk[;] égtől pokolig keressük a' szépségeket hogy drámánkat fényben tüntethessük föl; beteges szint vonunk az élet képeire 's ezek illy alakban nem találhatnak többé fogadásukra oly tárt kebleket[,] mint az egészség dúsak lettek hajdanában. De mind e' mellet most is sok fekszik kezünkben, százsorta több ha tenni és javítani eltökélnék magunkban; még van idő, még semmi sintens elhibázva, mert még keveset kezdettünk, — 's ha a' hajdankor egyik ditsőült énekesse lelkét föl bírjuk idézni néhány pillanatra 's meg kérdehetjük őt mely úton halladot a' halhatatlansághoz? úgy szinte mi is babért füzünk <föl> homlokunk körül; mert egy serdülő nemzet[,] ki előtt ezernyi csábutak meredeznek[,] illy nagy szellemek nyomán bizton haladhat; <'s ha mi jelenlegi élők e' nemzet szellemi templomához csak egy követ is viszünk 's szilárdul be alapítjuk azt úgy nem éltünk hijjába.)

A' színmű lényege cselekvény mert éltet kell festenünk melyben minden örök tevés körül mozog, örök küzdelemben, mert csak ebben látszik ki a' lélek[,] melyik nagy vívni a' sorssal, 's melyik kitsiny súlya alatt el halni.

Lássuk tehát agg mesterünk a' koszorús Sophokles mindegyik színművének cselekvényét, 's vonjunk ki abból elméletet, mely ha nem is biztos uttúl de leg alább irány pontokul szolgálhat hazánk jobbainak, kik a' drámai tar mezőt művelés alá vendik, 's egykor talán édeni kertté változtatják.

1. Az örvöngő Aias

Aias jelen színmű hőse egyike a legrendkívüliebb magasságu jellemeknek. Oly bajnok tűnik elénkbe ki túl haladva a sorompót mely elválasztja a halandót a halhatatlantól, ön erejébe bízakodva föl meri kiáltani: „Az Istenekkel győzhet a pula[.] én bízom magamban hogy a diszt nélkülök is ki vívom.” — Illy embernek meg kellett aláztatnia, vissza kellett az Istenektől e por világ határai közé utasítatnia, mért emelkedik túl az ember erőn, szentségtelen kezekkel mért ront az Istenség világába[.] mert rendkívüli nagyokat mindég jobban sujt az Istenség mint a köz napi embert; ugyan azért a meg aláztatás jelen színmű tárgya.

Achilleus a Tróját ostromló Hellenek leg hősbje halála után Isten-készítette fegyverei a legbátrabb díjával valának adandók; csak ketten vetekedhettek e kiténtetésért: a paizsos Aias és Odisseus. Birákul Atreus fia Agamemnon és Menelaus választódtak, kik Odisseusnak ítétek kedvezőleg. Szörnyű volt[.] mint jelleméből is ítélhetők[.] az elkéseredés, mely megszálla a meg sértett ön érzetű hőst. Bosszú lett egyetlen vágya, bosszú Atreus fiain veendő, csak vér ölthathá el azt; és sötét éjjel, midőn mindnyájan nyugovának ki is viszi a halalos tervet, <'s> ha Athene[.] a Görögök 's főleg Odisseus leg buzgóbb pártfogója[.] meg nem zavarja eszméletét hogy az a tábor legelő nyájai közé tévedetten, nemesb áldozatra köszörült fegyverét a marhák 's őrt álló pásztoraik kontrolására fordítja, míg fen maradt részét a bőgő juhoknak kötözve ellenségekül hurcolja sátorába; 's ott a kielégített bosszú egész örömmel kinozza 's öldöklí őket; míg Minerva átka agyáról elvonul. A boldogító csalódásában csak baratinak sajnálatos[.] most szegényében ön magával is háborgó kétszerte boldogtalanná lett hős át látja mikép volt ő[.] a bátor[.] a csatákon rendületlen gúnyul a gyáva állatokkal küzdelemben; és kétkedni kezd nem e lenne jobb nem lenni, mint lenni illy gyalázatossan, megjelenve egykor pusztán minden babértól az ősz apa előtt? Igen, szegényíti a férfiút a hosszú de betstelen élet utáni vágy; nem illik ott keseregni okos orvosnak hol minden fájdalomtól egy vágás ki gyógyít, ez eszme győz 's ő el tökélt elvonulni a gúny elől oda hol az meg török — a sirba.

Be járta ez alatt a tábor a történetek híre, sajnálat és bosszú küzdének egymás között, míg Tekmessa a hősnek kedvese csillapítani igyekezett[.] a mint gyaníthatá[.] szörnyű tökéletét; mind hasztalan; csak egy érzet uralkodik Aiasban a meg sértett ön érzeten kívül, 's ez: az atyai érzet; most midőn a hős ledült, az atya még föl maradt. Gondosan tudakozódik Tekmessától gyermeke után, elő hozatja azt, ditsérve anyja gondosságát, hogy szörnyű perczében eltávozhatá tőle. De annak is hőssé kell lennie egykor, 's rendületlenül nézni be a mézszárlások sátorába. Már is serdülő hőst lát a fiuban midőn híres hét bika bőrből álló paizsát nékie hagyván, többi fegyverét, — ne hogy azokért hálátlan honosi vívjanak, — sírjába rendeli le tenni magával.

De csak hamar ismét az illy készületen jajgató Tekmessa kérésein lágyulni látszik, 's örvendő honosinak kijelenti, hogy dacza a könnyeken megtörött, hogy élni akar, 's ha Hektortól, leg nagyobb ellenétől egy övért (melly a verseny-kotsi kerekébe akadván Hektor halálát okozta) cserébe vett kardját (:melly minden szenvedéseivel kapcsolatban áll:) messze el dobta volna magától, ismét boldogan[.] mint egykor[.] látádják meg újra.

Hírnök jő ez alatt Isten jóvendölését hirdető, mellynek foglatja: „halál Aias fejére ha alkonyig távoz sátorából.”

Keresésére indulnak tehát a meg rettent honosok, de későn, ő már az árnyak világába szállott alá. Tekmessa kedveséhez illőn viseli fájdalmát, 's az érkező Teukrossal, az el hunyt testvérével biztos helyre küldve a bajnok gyermekét, sírt készítenek magának, mert „hajh az el esteket olly örömost bántja mindenik.” És úgy lőn; Aias nem érte el a nyugodalmat, melly után sovárgot, az Attreidák meg tagadják tőle a temetést, mitől csak Odisseus közbenjárásával állnak el ismét, ki olly szépen békit ki magával azért, hogy illy nagy ember halálát okozta[.] mondván: „ne gyönyörködtesen Attreida illy alacsony öröm. Nem betstelenitem őt meg, tagadva, hogy még is ő volt a legjobb Argos népe(k) között. — És fájdalom fog el miatta, mert bár halalos ellenem, de szenvedő is, kinek fájdalmaiban nem annyira az ő, mint ensorsomat látom.”

2. Philoktetes

A Tróját ostromló Görög fejedelmek egyike volt Philoktetes, kinek Herakles, meg égetésén tett szolgálataiért soha célzt nem vesztő nyilait hagyá.

Ennek lábán, kigyó marás okozta, 's mindég tovább harapódzó seb támadot, melly olly szörnyű fájdalmakkal kinzá a boldogtalant: hogy jaj-veszeklései, 's ros szaga végett a'

Hellenek tábora Isteneiknek kedves áldozatot nem vihetett; miért Odisseus tanácsából az Attreidák öt Lemnos pusztá szigetére tevék ki, hol nyomorával küzdve, 's életét csak a' csuda nyilakkal tartva fen, a' Trójai harc egész tiz éve alatt vesztegelt.

Lehet gondolni a' gyűlöletet, mely keblében a' hálátlan nép ellen támadott; gondolni lehet az Attreidák elleni bosszút, kik meg akadályozva tett erejét a' dicsőség harc terén, élő halotként a' tehetetlenség sirjába kárhoztaták. Állapotja el volt hagyatva, 's ha vetődött is olykor új honja sivatag partihoz néhány kalóz, vizet meritendő, vagy olykor egy eltévedt kereskedő: undorral néze mindenik a' nehéz bajával küzdő elhagyottra, 's hidegen utasítta el kérelmét a' hajó fenekén egy kis zugért esengőt, hogy atya karjai közé szent hona anya földére vissza mehessen.

Ekkor Hellenos, a' Görögök által elfogott jós jövődölé miként csak Herakles nyilával Achilleus sarjadéka által sikerülend a' rég óta ostromolt sánczokat ki vívni. Odisseus küldött tehát Achilleus Neoptolemos nevű fiával e' nehéz vállalat végbe vitelére. — De miként vala meg nyeredő a' gyűlöletében meg rögzött férfiú? Odisseus ármányos agya csel talála föl mely által hálóba reménylte keríteni a' most szükségessé lett elhagyottat. — Nehezen adá magát Achilleus férfiás, 's magasztos szülöttje az alacsony csel eszközüvé; de végre még is el határozá magát, s úgy jelent meg Philoktetes előtt, mint az Attreidák leghalásos ellene, általa letartoztatott öröke miatt, (:mely atyjának Isten-készítette 's most idegenek pálya bérül ítélte fegyverzetéből állt:). Bizodalmasan hajolt Philoktetes illy rokon érzelmű kebelre, 's rég magába zárt fájdalomnak szabad ömledését engedve, szívre hatólag könyörgött az állítólag haza induló ifjú előtt, vinné őt atyjának vágyva várt karjai közé. Meg is ígérte ezt csak hamar Neoptolemos; mire midőn Philoktetes a' rég nem ösmért örömmek egészen oda engedné magát: Odisseus egyik kereskedőnek öltözött cseléjje hirt hoz, hogy Odisseus Trójából elindult, a' boldogtalan nyilast erőszakkal is magával elviendő. E' hír a' dermedő hőst csak el utazásának siettetésére ingerelheté; de im most szállják őt meg lábának kinyai; érezte ezt előre a' boldogtalan 's a' hideg földre rogyva ifjú barátja őrizetére bízza a' szentelt nyilakat, — 's ez által egészen a' csel hálójába jó.

Ámde az ármányban ujjonc Neoptolemos nem szenvedé tovább az undok tettét, 's nem tudta azt: kinek kinyai olly rokonszenvet költének kebelében, ki olly bizalmas vonzalommal viseltetett iránta, illy rútúl ki játszani; meg vallott tehát mindeneket 's már már nyilait is vissza vólt adandó, ha a' tervének jól szótt fonala illy váratlan veszélyeztetése által föl riadt Odisseus mint gátló nem lép elő. Iszonyú csalódás — szülte elkeseredés, mely a' ki játszottat el önti, — meg fosztva tápesszközétől szörnyű átkokkal vonúl vissza a' szirt odúba, kinyának, — a' szikla csúcsokon el zúvva agyát, — véget vetendő; kérelem 's fenyegetés a' bércz falakban hal el, melyeknek hitevesztet lakója később vadak martalékjára lenni, mint az ezeknél szászorta gonoszabb Attreidáknak bár mi kis szolgálatot tenni.

Meg indúl ezekre az ifjú hős lelke 's könyörül rajta, oda adja Herakles fegyverét 's pártfogottját a' dühöngő Odisseus ellen meg óvja, daczolva a' veszéllyel mellyel a' meg sértett főnökök tábora fenyíti. Ámde az álszintől annyiszor ki játszott Philoktetes most is alig hihet az őszinte barátban, 's őn magával nem bírja elhíttetni: hogy létez ember ki őszinte eránta.

Lehetetlenlenné lőn e' fordulat által az ifjúnak is vissza térni a' Hellenek táborába, — honukba valónak tehát menendők meg erősíteni ott az imént kötött baráti frigyét, 's meg védeni egymást győzhetetlen nyilakkal: midőn Herakles szelleme föltűnik előttük, feddőleg intve őket: miként a' magányos erdekek alá rendelendők a' hon szent ígéinek, miként felejtendők saját sérelmek[.] ha a' nemzet boldogságáért az Istenség ellenségeinkkel frigyét kíván. Illy parants azon hős ditsőült ajkiról[.] kinek a' szent nyilak ajándoki valónak, ki az érdeketnek siron innen leghőbb barátja vólt, 's ki Trója sánczait már egykor ki vívta, — nem szenvedhetének ellenmondást. És meg nyugodva az Isten rendeletében, barátjaink vitorláikat Ilionnak irányozzák.

3. A' T(h)ráchisi nők

Herakles a' férfi erő és hős erény teljkepe, csak Istentől, a' villámok Istenétől származhatott. Deianeira szerelméért Istennel szállott küzdelembe, 's az Isten[.] hódolva a' rettenetesnek[.] vonúlt vissza a' csata térről; míg a' nő szerelme egész oda olvadásával hajolt illy hős kebelére, mert gyöngé bár a' nő, ámde a' hős ki olykor édes álmaiban megjelen csak bajnok és szilárd férfiú lehet.

Ilyennek akarta költőnk gondolni színműve két fő személyét, a' hőst és kedvesét.

Herakles át akarván menni Evenos folyóján nejét Nessos nevű Kentaurus vállain viteté keresztül, kit csak hamar szerelem féltéstől ingerelve a' Lernai kígyó mérgebe mártott nyilainak egyikével le lött. Az ősze rogyott Kentaurus halál küzdelme vég hőrgésivel tanátsla Deianeirának, hogy merítsen sebje özőnlő véreből, 's ha Herakles egykor hűtelenné leend, e' vérbe már-

tott ruhának reá adása által vissza nyerendi szerelmét. Mi gyöngébb oldala a' nőnek: mint épen ez a' tetszeni vágy melly minden tetteinek rúgója, 's szörnyű gondolat egykor kecsseinek hervadtával a' kedvestől meg vettetni. Ő hitt tehát. Mi természetesebb ismét mint hogy illy hős[,] mint miénk[,] tette után sovárog 's honának keskeny határja tett-erejének szük: Tráchisban hagyván tehát nejét kalandok után indul.

Amde a' hősnek egy gyöngé oldala is volt; ő azon soha nem lankadó soha pihenésre nem alacsonyuló: egy soha nem hervadó 's örök mosolygó szerelmet is igénylet[t], olyat minőt nem adhat földi nő, minőért némi kárpótlást, csak az örök változtatásban tanálhatni, — szóval: Jöle[,] Eurytos leánya előtt meg hajolt a' férfi, — ő szeretet[t]. Földülta bírásáért Oekháliát, 's győzedelmesen vonult szép martalékjával hazája felé.

Deianeira gondtól epeesztve férje hol létéért, fiát Hylost küldé annak föl keresésére, aggodalmát nevelve az is mért régi jóslat szerint Heráklesre legveszélyesebb Oekhalia elleni harcza lesz, mellyet ha szerentsésen át küzdeni az Istenek meg engedik: nyugodtan élendi le hátra lévő napjait.

Hírnök érkezik ekkor 's Heráklest a' határszéleken lenni hirdeté, 's el maradásának oka csak az áldozat, melyet honja Isteneinek mutat be mi előtt határjokba lépne. Már hozzák a' hadi foglyokat 's a' nemes lelkű nő leg mélyebb részvétellel viseltek irántuk, de leg inkább érdeklí őt egy szótalan sápadt arcú leányka kinek osztozna fájdalomában, kit gondosan tudakol ki, — de hasztalan! — míg végre e' nemes maga viseleten meg indult hírnök megvallja hogy Jöle az, ki szívének kedvesét 's az Isten 's világ előtti minden birtokát el orzá, ki boldogságának talpkövet alá ásta.

Most az várnók talán hogy a' sértett őn érzet bosszút forraland, — átkozandja a' férjét mért volt hűtelen? korántsem! szelid fájdalom szállhat csak illy kedves nő kebelbe, ő látja az ifiabb gyönyörűb leánykát, fél véle megosztani az ágyat és padot, mert éri hogy kecssei hervadoznak, mert éri hogy az újj pánt mellett ő csak hamar fölőlesleges leend.

Eszközőkről gondolkodik tehát az elvesztett jóváhozására, 's eszébe jő a' Kentaurus tanácsa, elküldi azért az a' szerint el készítet öltönt, tele reménnyel 's női gondosággal meg nyerni újra a' szeretetet. Csak midőn későn van, midőn a' hideg meg fontolás vissza tér[,] kezd gyanakodni: vallyon mi jót akarhatott a' haldokló szörnyű tanácsával éppen annak[,] ki vesztét okozta: és sejtelve szörnyen valósúl.

Átkozódva jő vissza Hylos, anyját kell átkoznia gyilkosát a' nagy hősnek, minőt többet Grecia nem szül. — Méltatlan a' vád mert nem éppen magát sebzé e' meg leg inkább az orvosolni vágyó nő? De ép azért nem szabadkozik, nem menti magát, gyermeke átka előtt halgatva tér házába, 's csak hamar mindnyájok rémületére dajkája halálának hírelét jelen meg. Hisz elveszté egy is mind azt[,] mit meg vágyot menteni, azon idő pontban melly túl látszat már lenni minden vészes jóslaton, mért éljen hát tovább is?

Szunnyadva hozatik be a' meg alázott Herakles. Ne költsétek föl szörnyű fájdalommal a' rettenetést! De ő ébred, 's sziv rázó a' jelenet mellyben Zeus szülöttje, a' férfi, ki anyai nehéz és csudált tetteket türelmesen hordott vállain, kit soha dzsida, soha a' föld szülte Gigantok, 's a' győzelemmel bejárt vidékek szörnyei nem bírtak rettenteni, most egy minden férfi erő nélküli, 's olly női hölgytől semmivé tétetve látni.

De nem[,] illy nagy férfiut csak őn maga győzhet meg, ő Oeta csúcsára, melly legközelebb emelkedik az éghez[,] rendeli magát föl vitetni 's ott magasra tornyozott máglyán égettetni meg. Gyáva köny sem omoljon a' bajnok halálán, mert átka fenýíti azt, ki e' férfias parantsát meg szegni merné.

4. Elektra

Klytemnestra, Agamemnon hitvese[,] férjét annak Diana engesztelésére hozott gyermek áldozatát vévén ürügyül, Aegisthos nevű csábítójával bizonyos lakománál meg ölte. Megosztva bűntársával a' gyilkolás molskolta trón 's ágy kéjeit: örömmel ölte volna meg, még akkor kitsiny gyermekét is Orestest, ne hogy az idővel szörnyű bosszúlová nevelkedjék, ha leánya <Antigone> Elektra nem menti meg őt, a' későbbben Strophilos királynál nevelendőt. S ezen <Antigone> Elektra színművünk egyik fő személye.

Elevenen élt emlékében apjának harcias alakja, a' méltatlan halál, mellyet szenvedett. Annak gyilkosaival társalogni naponta, velők élni egy fődél alatt, tisztelni a' vérfertőzött gyönyörök mámorába merült nőt, ki a' hölgy 's az anya szent nevet olly méltatlanul bitorolja, ki megtagadva a' természetet férjének irányában őn bírja lón, míg ő a' felejtett első férj hű gyermeke meg vetve cselédként inkább mint őn vére gyanánt nyomorral kénsteték küzdeni.

Bosszú foglalta el egész valóját, egy gondolata volt csak, nem ismért kivüle mást, 's e' gondolat: vér az igazságtalanul kiontott véért, bosszú, mellynek nem hosszadalmas az éveken-áti várakozás, csak egykor sikerülhessen. — Nyugodtan tūr tehát[,] egyetlen élve könnyei, mely-

lyeket korán el hűnyt szülője sírján áldoz, egyetlen reménye testvére Orestes; szorgosan buzditja ezt levelek által e' szent bosszú hivatalára. Igen, a' nő szörnyű tud lenni, kebelét is lakja Áres. Ez alatt Klytemnestrát aggasztó álom őrli, föl tün előtte a' vérező halot fenyítő alakja, s a' megrettent gonosz, Chrysothemist, <Antigone> Elektra ifiabbnővérét[,] gazdag áldozattal küldi sír hantjára a' vérező halottnak engesztelésül. De ez útában <Antigoneval> Elektrával találkozik 's az áldozatnak nem szabad kiömlöni a' síron, ne csillapítsa az meg a' ditsőületet, kit vér illet egyetlenül; Chrysothemis enged[,] nyugalomra intve nővérét, nem mint ha benne kevésbé buzogna az atyja iránti tisztelet, mert „ha lenne hatalma föl tárná lelke tikaikat, illy szükségben még is vitorlájait be vonja és szenved.” E nyilatkozat <Antigone> Elektra férfias lelkében csak megvetést szülhetet; jól érzi ő, hogy nem cselekszik illően neméhez, de érzi a' szükségét is, melly így cselekednie kényszeríti.

Klytemnestra jelenik meg ekkor, föl rettenté lelki ösméretét az éji álom, fölrettenté még inkább Elektra vést jósló alakja; mi természetesebb tehát mint hogy a' gonosz tettét igazolni ügyekszik; mint az, hogy lel címet, melly vétkére az erény szent nevé hazudja; elő hord tehát védelmére mindeneiket, 's beszéde fonalát csak Orestes nevelőjének meg jelenése akasztja meg; ki az orakulumnak győzedelmet csel által ígérő jóslatához képest Orestes halálát jelenti. Le sújtja ez Elektrának egyszere minden reményeit, ki bújába el merültén, vigasztalhatatlanul kiált fel: „Jaj szenvedéseimnek, most illik Orestes jajveszékelnem sorsodon, ha anyád is így ki gúnyol.” 'S a' nő valót beszélt[,] Klytämnestra igazolásai el hangozának, mosoly ült képre az aggodalom vonása helyet, míg ajkiról a' gúny, 's biztosság érzete özönlöt. — Elektra partjavesztet hajósként tekinté most szét, és sehonnan a' messze világból remény nem inte feléje. Gúny völt fájdalomnak Chrysothemis öröm telt híre is, miként az atyja sírkövén frís áldozatot lelt, melly csak a' közelgő Orestestől származhatot; meg szakadozván ekként reménye külségélyt ígérő kötelékei, nem maradt egyéb hátra mint magára vállalni a' férfiút illető tettet, föl szállítja tehát nő véré a' bosszú végbe vitelére. Ámde Chrysothemis lelke igen női a' véres gondolathoz hogy tervét meg ossza.

E' perczen érkezik Orestes Piladessal[,] leghűbb barátjával[,] állítólag az előbinek hozva hamvait. Szörnyű a' fájdalom melly Elektrát a' látványon előzőli, — mire Orestes nem alhatván tovább a' tettetést meg ismérteti magát <Antigoneval> Elektrával. De kevesek lehetnek csak a' nem reménylet[t] kéjnek perczei, — használni kell az alkalmat, melly Agisthos hon nem létéből származik.

El jött a' rég esedett pillanat, most a' férfiak napszáma telik be 's a' haldokló Klytämnestra jajgatása ki hatván a' házból, most <Antigone> Elektra élvezi szívrazó kéjeit, „készeresen szürd ha lehet — sem ez (:Orestes:) sem Apám könyörületet úgy e' nálad sem talált?”

Haza jő ez alatt Agisthos, kéj mámorosan kívánja látni az elébe hozott halottat, de Orestes helyet Klytämnestra hideg lett tetemet takarja föl; tudja hogy bűnének mértéke be tölt, 's elszánva halad a' bosszúlókkal azon terembe, mellyben vétkezett, az ott ki ontott vért vérelvel le mosni.

„Így legyen szüntelen készen a' halál[,] büntetésére annak, ki rend és törvény ellen cselekszik.”

„Ó Attreus birodalma[,] miként vezérlett e' tett számtalan keserveidből végre boldogító szabadsághoz.”

5. Oedipus Király

Oedipus Polibos Korinti Király állítólagos fia, a' Delphibeli orakulum abbeli jóslatára, hogy anyját meg öltöndi, s' anyjával gyermekeket szülend, ne hogy e' szörnyű jóslat be tellyesedjék, el távozik honától.

Dauliánál utazván, Laios nevű Thebei Királlyal találkozik, kit vitába ereszkedvén véle hirtelen föl indulásban megöl. Thebe elébe érkezik mellynek kapuit a' martalékra váró Sphinx ostromolja rejtvényeket adva föl mindenik utasnak, 's halál prédája lön mindenik, ki azokat ki nem találta. Oedipus meg fejté a' rejtvényt, 's bosszújában a' szörny magas szirt csúcsról dobtá le magát 's öszve zúzottan ért fenékre. Háládatosak is voltak a' Thebaiak e' tettért melly által szenvedéseiktől meg menté őket 's a' trónnal együtt Jokaste özvegy Királynő kezét adák az idegennek.

Rémséges dőghalál ütött ki néhány év után Thebe városában; a' nép meg kívánta kérdeznetni Istenét, melly bűnért nehézkedik rájuk ennyire haragja? Oedipus már ezt előre meg tevé, 's már érkezik Kreon hozva a' feleletet, mellynek foglalatja: Laios halálára vonatkozó; 's az „ország táplálta város fertőztetőjének számkivetését” rendeli, ne hogy pártoltassék a' soha meg nem bocsájtható. E' jóslatra átkot mond a' gondos Király a' még ismértlen gonosztévőre, és átka szörnyű súlyja alól nem vétetik ki senki, önmön családjának lenne bár az tagja. De kik hát a' bűnösök[?] kipuhatólására fölszállítja alattvalóinak mindenikét, és még is alig képes földi erő fölfedezni azt.

Teiresias jóshoz folyamodik tehát, kitől midőn ügyéinek jóvá fordulását reményli, im őn magát halja vádoltatni a' gyilkolásról, őn magáról halja a' szörnyű vétket, melyet a' Király-nól elkövetetett — vérfertőztetést.

Dühöngni kezd a' remény csalott Király. A' szent iránti tisztelet s' a' meg sértett őn érzet küzdnek kebelében; cselet kezd gyanítani, vádolni Kreont, hogy érdemmel szerzett Országától meg akarja fosztani, 's a' hasztalan szabadkozót számkivetésbe küldi.

Jókaste békíteni ügyekszik az ingerültet, csillapítani képzelme hullámain, melyek nem maradtak minden benyomás nélkül a' ki gúnyolt 's elkergetett aggnak jóslatától. El mondja tehát nyugtatására hogy az Isten igéi sem csalhatatlanok, mert férjének is jóslatot, miként egykor gyermeke fogja meg ölni, 's im rablók üték agyon, Daulia közelében, míg gyermeke át szúrt lábakkal tétetet ki a' vadak martalékául. E' szókra Oedipus úgy is el indult lelke meg döbben, félve tudakozódik Laios termetéről, a' történet idejéről, kísérőinek számáról, ijedsége nőttön nő, meg tudja hogy még egyike él ott volt szolgáinak, 's most nyájakat legeltet; utánna küld tehát, és közölve mindent nejével, lelke borzad a' büntől 's hirtelen ki mondott átkitól ha a' bűnös ő lenne.

Korinth követje érkezik ez alatt, 's Polybos halálát jelentve a' trónra Oedipust hija; mire Oedipus őn vigasztalólag hozza föl miként itt sem tellyesült az Isteni ige, mely atyját általa jóslotta meg öletni, de csak hamar magának mondva ellent remegi a' meg fenyítő anyai ágyat. Erre meg tudja a' követtől, hogy ő Polybosnak fogadott fia volt csak, ki őt át szúrt lábakkal azon pásztortól vette át, kiért már küldetet. Oedipus újjra remeg, fél hogy Teirésias nem örvöngve beszélt. Látva ezt Jokasta el akarja vonni a' tárgytól figyelmét; mind hasztalan, — föltarthatlanul röpül a' sors el bocsájtott nyila, 's ő önként rohan annak hegye elébe.

A' pásztor meg érkezik, ki világlik hogy Laiosnak ki tevésre szánt gyermekét ő meg menté 's Polybosnak adá át, ki azt át szúrt lábairól Oedipusnak nevezte és fölnevelteté.

Minden világos tehát! Oedipus a' házba rohan elszánva eleget tenni ítéletének. De ó! a' kétségbe esett Jókaste meg fojtott teteme tűnik ott elébe, a' kétszerte boldogtalan örvöngni kezd tehát 's önnön szemének világát vájja ki, — ez sajnálatra méltó állapotban jelenve meg ismét a' nézők előtt.

Ugy de mi is volna még néki e' világon örvendetes, mit szemei élvezhetnének, ott a' vadonban, hol nem lesz senki ki meg vetéssel mutatná rá: „im ez az ember ki a' szörnyű bűnt elkövette”, ott reménye újjra nyugodalmat 's koldús bottal kezében elszántan indúl az őn szabta számkivetésbe. Csak gyermekeit ajánlja még Kreon atyáskodásába, kedves gyermekeit kikhez két szent párt kötelékjei vonják[,] az atya és testvér szeretet.

Szent borzalom fog el bennünket e' jelenetnél; a' bűn megtörtént, borzadunk hogy történt, de nem tudjuk útálni azt a' ki tette: mert látjuk, hogy itt magasb hatalom, az Istenség ítélete tölt be.

6. Oedipus Kolonosban

A' világtalan és őn magára számkivetést határozott Oedipust, Polyneikes 's Eteokles nevű fiai sógorával[,] Kreonnal nem akaták tovább Thébében megtűrni. Nem akkor midőn a' föl indulás kívánatossá tette volna előtte is a' számkivetés néma pusztaságát, de midőn a' hideg megfontolás, a' lelki nyugalom vissza tért, akkor kényszerű távozni honától, feledni a' trónt, melyet birtokolt. Koldús bottal tehát kezében[,] szerető leányától Antigontól vezetve járt be messze vidékeket a' száműzött Király, míg Kolonoshoz ért, hol az Erymnéseknak szentelt berekben, ércz kapus be járás nyílt az al világba.

Orakulumi jóslat szerint e' helyen kelle szabadúlnia a' földi szenvedéstől, örömmel tudta hát meg az élet úttól hol létének helyét, mely közelgő szabadulásának reményével ketsegteté. Ámde a' lakosság Isten ítéletét látja szenvedéseiben, és félvén átkitól, nem akarja határi közt végbe vitetni azt. Már már innen is ki volt taszítandó tehát, míg végre a' tartomány fejedelme[,] Theseus elérkezteig engedelmet nyer az ott maradásra.

Ez alatt a' rossz fiúk[,] Polyneikes és Eteokles vitába jönek egymással a' trónért. Eteokles bátyját számkiveté, 's az sereget gyűjtve harcot üzen honának. De im! az Istenség annak igéri a' győzelmet, kinek részén Oedipus lesz, és halál fenyíti mind kettőjüket, ha távol temetkeznek az el honától. Mind kettő magához igyekszik tehát keríteni az aggot, korántsem fiui tiszteletből, mert az keblekből rég óta kihólt, de alacsony eszközül használandók őt a' kivándorló győzelemre.

Meg tudja azt Ismenétől[,] másik leányától a' haragra gerjedt számkivetett 's fohászodik[,] ki fogja őt megóvni az ifiak erőszakától[,] ki fog helyette síkra szállni az átkos fiukkal? De im! Theseus érkezik[,] a' sokat szenvedett hős lelke fogékony megérteni a' rokon keservet, pártfogást[,] védelmet ígér tehát az aggnak rossz gyermekei ellen, 's ez fényesen hálálja meg kegyét egy-kori sirja által, mely áldást hozand azon vidéknek mely azt bé fogadja.

Kreon érkezik ez alatt; ékes szókkal igyekezve hálójába csalni a' világtalant, mi nem sikerülvén leányait ragadja el 's könyörületlenül hurczoltatja átkos testvérök táborába, Oedipus egyetlen gyámjait kik gyermekei gonddal tevék elviselhetővé a' szenvedéseket, melyeket vállaira sorsa halmozott. De e' perczen vissza jó a' pártfogást ígért hős, le tartóztatja a' barátlan atyafit, 's majd a' csata téren teremve ki vivja a' rablók betses martalékját, Oedipus leányait. —

Hir jó ekkor, miként Polyneikes beszélni vágnék a' neheztelő atyjával, kit csak Antigone testvéri szeretete bír reá, hogy meghalgassa gyermekét. De ó jaj! csak hamar ki világlik beszédéből az alacsony ok, mire atyja meg átkozza „hogy tiszteletes legyen ezentúl az atya előttetek, 's ne bötstelenítessék meg, ha világtalan aggtól származtatok.” Jó látja a' meg átkozott elkerülhetetlen halálát, mellyel átka fenyíti, de el már fölötte törve a' pálcza 's a' sors által kimért útról ki lépnie nem lehet. Most a' bánat mértéke betölt. Halhatólag szól az Istenség dörgései által, jól érti azt az agg, de lelke nyugodt 's már a' földön ditsőült ártatlanságának érzetében. El indul tehát Theseussal, senki másról nem tudandó sírját fölkeresni 's abban az ég dörgése közt megfoghatatlan malasztal alá száll.

Hátra hagyott árvái vágnák ismérni a' sírt, melly atyjukat takarja, vágnának sírni 's imálni hantjain, de szent a' hely mert Isten ítelt ott, ismérni azt, közelíteni ahoz halandónak nem szabad. Ne is emeljetez jajveszékélést, szünjenek a' panaszos szavak, mert ezt kívánja minden tisztelet.

7. Antigone

Jelen színművünk tárgya az emberi önkény, melly természeti gyöngeségét daczczal támogatva szentségtelenül küzd az örök törvények ellen, mellyek kebleinkbe irvák és el nyomatva bár a' zsarnok akarattól, győzedelmesen törnek ki[,] egykor nagyságok előtt az erőszak törpén tűnik elő.

Polyneikes és Eteokles a' jóslathoz képest egymás elleni harcukba el esvén Kreonra szállott a' trón, ki Polyneikesnek mint hazája ellenének megtagadván a' temetkezést[,] halál büntetéssel fenyíti parancsa meg szegőjét. Fájdalommal tekintte Antigone e' kemény parancsra, mert hisz testvére az kit érdekel; és mit gondol a' testvér azzal, vallyon együtszülöttje tettét helyesli-é az ember-csinálta törvény? elég hogy rokon vér, rokon vért pedig az Istenség önté erébe. Föl szállítja tehát Ismenét a' kemény parancsnak ellenére sírt készíteni a' boldogtalannak, de Ismene lelke meg nem edződék száz féle nyomorba[,] ő vissza retten a' tervtől mellynek nem tagadhatja szentségét, de következményeit féli.

Sötét 's viharos éjszakán viszi tehát végbe a' szent kötelességét[,] mennyire az ereje, 's az örök éber vigyázata engedi[,] maga Antigone; erőt az öntudat önt női karába távolny minségelytől el földni halottját. De csakhamar föl fődöztetik 's Kreon dühöng parantsa megsértése miatt, éppen családja egyik tagja által, kinek leginkább kellene szentesíteni azt; családja olly tagja által kit Hämön fiának nejeül ki nézett. Antigone nem tagadja sőt büszke benne, hogy Istennek szent törvényeit tellyesíté. Büszke 's nem akarja meg osztani díszét, a' testvéri szeretet sugallata által magát is bűnösnek valló Ismenével, ki kis lelkien vissza bírt ijedni a' tettől magától. Valóban az erény örök törvényeinek nem választhatott volna költőnk érdemesb végre hajtót, mint éppen Antigonét, ez egészen női, 's az ifúság ártatlanságában viruló nő, ki félre téve minden gyöngeséget csatára száll a' zsarnoki kénnyel.

Kimondhatatlanul bosszantá e' dacz az ellent álláshoz szokatlan fejedelmet; ki lön mondva saját gyermeke hölgyére a' halál-ítélet, és szikla odúba hurczoltatott a' két áldozat[,] örökös koporsó 's menyasszonyi ágyúl szolgálándó szikla odúba. E' kegyetlen ítélet föl költi Antigonében az élet utánni vágyat, ő érzi hogy ifjú még, hogy az néki koránti sír, de nagy lelkű malasztal halad azért a' halálba, — élénk részvéte közt a' népnek mellynek jajgatása nyilván megmutatja mi czélt vesztet[t] lesz a' hatalmasoknak öldöklő parancsa a' nép szívében hála a ditsőülést nyert tettnek ellenében.

Könyörgék az alatt Hämön kedveséért; de kérései csak haragját nevelik az engesztelhetetlen atyjának, áthatva fájdalma által el távoz a' remény vesztett fiu — soha meg nem jelenendő többé előtte.

Theiresias vést hirdető jóslata költi föl végre szenvedélye mámorából Kreon jog érzetét. Ismét jóvá kívánná tenni mindeneket, sötét sejtésektől üldözötten siet az eleven holtak sírja felé; iszonyú a' fájdalom melly keblét megrohanjal Hämön karöltve kedvesével a' hideg földön nyugszik, túl a' síron ölelendő azt, kit birnia innen önkényt tiltá meg. Fél örületen siet vissza a' gyermeke vesztett lakába 's ott nejeit[,] Euridikét halva találja ki e' borzalmak híre előtt boldogabb világba vonúlt hol ember nem üldi többé ember társait. Szörnyű a' keserv bűn érzetével párosúlva melly Kreon kebelében e' látványra viharzik, részt keres a' fájdalom magának, szavakká olvad el, fölkiáltván:

„Ó jaj! senki másnak nem tulajdonítassék mind e' bün, mert én magam[,] én örvöngve öltelek meg.” —

Megjegyezzük még, hogy a pályázatra beküldött tanulmány — eltérőleg az eredeti fogalmazványtól — a következő befejezéssel zárul:

„E' csekély kísérlet után melyben néhány főbb vonást kívántam kijelölni, — leteszem tollamat.

Adja Isten! kis értekezésem némi követésre méltó igazságokat foglaljon magába[,] minőket olly sokan keresünk 's olly kevesen találnak.

Adja Isten! hogy nemzetem e' haladási korban, e' mezőn is tágas tért vivjon ki, 's őrizze meg drámai irodalmát azon tömkelegből[,] melyben olly sok fénylő 's a' a romlott izlés által kecsgettetővé lett tévedések fenytik a' vigyázatlant.”

Varga József

ADY AZ ÚJ NÉPDALRÓL

Kodály Zoltán emlékének

A *Budapesti Napló* 1907. július 13-i számában (Nr. 166, 8.) a Hírek-rovatban jelent meg az alábbi glossza:

Az új népdal

Ha Jakab Ödön és társai nem is veszik észre, másképpen dalol már a magyar nép, mint hús—harminc évvel ezelőtt. A népdal nem akadémia és nem koszorús költő. A népdalon megérzik a változott idők járása. A *Nyelvészeti Füzetek*-ben olvasunk egy csokornyi népdalt. A győrvármegyei érdekesen magyar, tizenhét községből álló Szigetköz-vidék termelte e nótákat. Találomra válaszottunk ki belőle egyet. Íme milyen szecsessziósan, másként, mint régen, dalol ma a magyar:

A bácsói leánbanda de hires,
Tizenhárom ecs csuportba de kinyes.
Büszkesigbü nem tunnak má mit tennyi,
Magukat asz fotografón levennyi.

Ek kis lánynok nem teccett a formájo,
Hazavitte belevákto a sárbo.
Hazavitte belevákto a sárbo,
Hon ne lásson, mijen ferde a szájo.

A bácsói leányok mind ujanok,
Győrvározsba kofákodnyi eljárnok.
El is aggyák mindennap a zöccsiget,
Azon vesznek pofájukra föstiket.

A bácsói leányok mind ujanok,
Győrvárosi sörödébe eljárnok.
Büszkén mongyák ott a főpincérnek,
Hozzon ide öt üveg sört kettőnknek.

Ez bizony már nem olyan nóta, amilyeneket a népszínművekben dalolnak s amelyet a magyar népies-nemzeti költők kornyikálnak. A magyar paraszt még a bicikliről sem ír olyan rémüldöző, bánatos dalt, mint például az öreg Gyulai Pál nemrégiben írt. Tudomást vesz az átkozott kultúráról és ha dalol evvel a tudomással dalol.

A kis glossza névtelen, mi teszi valószínűvé Ady szerzőségét?

A Budapesti Napló-korszakában Ady rengeteget írt a lapba. Volt olyan nap, hogy 3—4 (néha 5!) írással is szerepelt. Így természetesen mindet nem írhatta alá nevével, sőt még a különböző szignóiból se futotta erre a termékenységre. Ezen a napon ugyan csak egy, *Jegyzetek a napról* címmel összefogott írása jelent meg, — ezt A. E. szignóval jegyezte is, — ennek tematikus keretébe azonban nem illett az új népdal-ról glosszázott hírcikk. (Sírnak a Zápolyák,

A kegyetlen Statisztika, Kaland a Tátrában, Amerikával bajunk lesz: ezt a négy kis glosszát fogta egybe a Jegyzetek a napról főcím alatt).

A tartalmi megközelítés adja az igazi fogódzót Ady szerzősége mellett: „Ha Jakab Ödön és társai nem is veszik észre, másképpen dalol már a magyar nép, mint húsz—harminc évvel ezelőtt. A népdal nem akadémia és nem koszorús költő.” Így indul a glossza, s eszünkbe juttatja hogy Ady már siheder újságíró korában, 1899 elején lesújtó ítéletet mondott az ún. népnemzeti-irodalom, az Arany—Petőfi örökségen élősködő epigon költészet fölött. Berczik Árpád *Hímfy dalai* kapcsán fogalmazott akkor. Itt nyilván azért jutott eszébe Jakab Ödön (mindjárt hozzátesszi: és társai), mert a székely származású költő verseiben, novelláiban megtestesülése volt annak, amitől Ady irtózott. Különbön Móricz Zsigmond is, amikor a Pestre kerülésének idejéből irodalmi sivárságot érzékeltetni akarta, így írt: Költők voltak, Jakab Ödön, . . . S Jakab Ödön-t az Akadémia és a Petőfi Társaság egyaránt többször koszorúzta díjaival, jutalmaival.

„A Nyelvészeti Füzetekben olvasunk egy csokornyí népdalt.” Az Ady életműben járatosak előtt ismert, hogy milyen szenvedélyes olvasója volt Ady a különböző nyelvészeti kiadványoknak, folyóiratoknak, szótáraknak. A *költői nyelv és Csokonai, Van-e magyar nyelv?, Szavak a patvarban*: cikkei sora és a kortársak emlékezete egyaránt tanúskodik emellett. Így kerülhetett a kezébe a Nyelvészeti Füzetek (Szerk. Simonyi Zsigmond, Bpest. 1907.) című időszakos kiadvány is, amelyben Szabó Sándor: *A szigetközi nyelvjárás* című dolgozatát találta. Ennek Szövegek—Népdalok c. fejezetében olvashatta az idézett népdalt, beszélt változatban. Ezt a szöveget adta ki kommentárjával Ady, csupán ortográfikusan, egy napilap olvasóira gondolva igazítva rajta.

„A győrvármegyei érdekesen magyar,”: jellemző adys jelzőösszetétel. „Íme, milyen szecessziósan, másként, mint régen, dalol ma a magyar.” A szecesszió itt az új színönimája. Maga Ady is így értelmezi a szecessziót egy korai glosszájában.

„Ez bizony már nem olyan nóta, amilyeneket a népszínművekben dalolnak s amelyet a magyar népies-nemzeti költők kornyikálnak.” Ismét visszatér a kommentár első mondatának gondolatához.

A Gyulai versére való kedvesen ironikus utalást kiegészíthetjük azzal, hogy már korábban is hasonló módon utalt Gyulainak az új-tól való berzenkedésére. Amikor Gyulai a tárca-novella ellen hadakozott, Ady így fejezte be egyik cikkét: „Tárcát pedig ma már mindenki olvas — Még Gyulai Pál is . . .”

S végül igazi adys mondattal zárja glosszáját: „Tudomást vesz az átkozott kultúráról és ha dalol evvel a tudomással dalol.” Szinte szó szerinti parafrázisa *Pértek esti levél* (BN. 1905. (V. 7) című cikke befejező sorainak: „A magyarság, a nemzeti erő: a kultúra . . . De kultúra kell. Kultúra bizony, Makkai Zsiga bátyái e szegény országnak! . . .”

S bár mindemellett is kritikai kiadásban Függelék-ben lenne a cikk helye, Ady szerzősége mellett felhozhatjuk még erős zenei érdeklődését (l. erről Papp Viktor: *Ady és a zene*. Ny 1919).

Vargha Kálmán

GELLÉRI ANDOR ENDRE LEVELEI AZ 1930-AS ÉVEKBŐL

A közlésre kerülő levelek¹ megvilágítják Gelléri első két novelláskötete (*Szomjas inasok*, 1933; *Hold ucca*, 1934) létrejöttének a körülményeit, az utolsó levél pedig már a harmadik kötet (*Kikötő*, 1935) kiadásával kapcsolatban íródott.

A legkorábbi levelekből nyomon követhető a folyamat, hogy miként születik az első tervek-ből, vagy még inkább csak a pusztá szándékból és nosztalgiaiból évek múltán az első elbeszélés-kötet, a nagy sikert kiváltó *Szomjas inasok*, amelyet Kosztolányi, Szabó Lőrinc, Németh László és Márai Sándor egyaránt a ritka irodalmi eseménynek kijáró örömmel és lelkesedéssel fogadott.

Az első kötet tervezetéről van szó már abban a levélben is, amelyet 1930 októberében küld Gelléri Komlós Aladárnak, ha némi önellentmondásba keveredve azt is állítja, hogy „ezt a kötetet egyelőre nem kiadás végett” állította össze.

* Mindez természetesen nem érinti a kritikai kiadás kítűnően szerkesztett VIII. kötetét.

¹ A levelek közlésének engedélyezéséért köszönettel tartozom KOMLÓS Aladárnak és KARDOS Lászlónak.

1.

Kedves Komlós Aladár!

Eljöttem és elhoztam Magának a novelláim nagy részét. Megkérem: válogasson ki belőlük egy kötetet, a legkeményebb ízléssel. —

Ezt a kötetet egyelőre nem kiadás végett állítom össze — más meggondolás vezet. —

Még külön is írok Magának —. Sárközi tovább adta a regényem² Heltainak — jó és jelentős munka szerinte — Szabó Lőrinc kitűnőnek találta. 21 fejezet — ebből csak 5 maradt meg a régieből. Kérem, olvassa el az új Nyugat novellámat³ ha látja: új út felé vezet. Egyelőre csak reális mozgás és lendület, de legközelebbiekben a *jellem* lesz domináns — mint a regényemben is. —

A kötet, hogy visszatérjek rá — kb. 10—13 novella lenne, ha talál annyit abszolút mértékkel. Szívből és bensőségesen üdvözl!

1930

Bp. X/13.

fiatal barátja
Gelléri Andor E

A Kardos Lászlónak szóló levelekben tovább folyik a tervezgetés, most már bevallottan *kiadásra* gondolva. A kötetnek még egyelőre nincs címe, de az 1932. XII. 24-én kelt levélben felsorolt hat novella (amelyet több, mint negyven, nyomtatásban megjelent elbeszélés közül választott ki Gelléri), mind megtalálható lesz majd a *Szomjas inasok*ban.

Ekkor még úgy látszik, hogy Gelléri első elbeszélésgyűjteménye Debrecenben fog megjelenni, az *Új Írók* c. sorozatban, amelynek a terveit 1932 őszén dolgozta ki a két szerkesztő, Juhász Géza és Kardos László. Úgy tervezték, hogy évenként tizenkét füzetben jelentetik meg a sorozatot. Ilyen értelmű megállapodást kötöttek a kiadóval, Nagy Károly debreceni nyomdással.

Gelléri elbeszéléskötetének kiadási terve még a sorozat megindulása előtt felmerült. Szabó Lőrinc közvetítette Gellérinek Kardos László meghívását, hogy szerepeljen novelláival a sorozatban. Erre utal Szabó Lőrinc megjegyzése, abban a Kardos Lászlónak szóló, 1932. november 16-án kelt levélben, amelyben észrevételeket fűz az *Új Írók* terveihez és támogatásáról biztosítja Kardost a szerkesztés munkájában. „Gellérrivel már beszéltem, — írja Szabó Lőrinc⁴ — ő készségesen ad anyagot egy novelláskötetre, akár ifjabbkori álomszerű írásaiból, akár újabb realista dolgaiból.”

Szabó Lőrinc közvetítése nyomán csakhamar kialakul a közvetlen levelezés Gelléri és Kardos László között. A kötet tervezése azonban már a kapcsolatfelvétel pillanatától kezdve bonyolulttá válik, mert a jelek szerint Kardossal egyidőben, a *Nyugat* szerkesztői is arra gondolnak, hogy kiadjanak egy kötetnyi novellát Gellérittől. Sőt Gelléri neve már egy évvel korábban is ott szerepelt abban a felhívásban, amelyet a *Nyugat Barátok Irodalmi Köre* nevében Móricz fogalmazott meg és adott ki a *Nyugat* 1931. X. 1-i számában, amely egy új könyvsorozat megindulásának a terveit közli az olvasókkal. Regények, verseskönyvek és tanulmánygyűjtemények mellett elbeszéléskötetek kiadását is tervezi Móricz, mégpedig Bohuniczky Szeffi, Gelléri, Laczkó Géza, Nagy Lajos és Szabó Pál egy-egy kötetét ígéri az olvasóknak. A nagyszabású sorozatot azonban csak kis részben tudta a *Nyugat* megvalósítani, de Gelléri 1932 végén Kardosnak írt leveleiből az látszik, hogy novelláskötetének a terve továbbra is napirenden maradt a nyugatosok körében és most olyan megoldást keres Gelléri, amely összehangolná a *Nyugat* kiadói vállalkozásának és az *Új Írók* szerkesztőinek az elképzeléseit és könyvkiadási lehetőségeit.

Erről szólnak az alábbi, Kardos Lászlónak címzett Gelléri-levelek:

2.

Tisztelt, kedves Uram!

Elnézést. Kicsit bizony megkéstem a levéllel. De Móricz Zs. nem volt itthon s nélküle nehéz lett volna bármit is válaszolnom.

A *Nyugat*ték a következőt ajánlják: ne négy íves könyvet adjanak ki Önök tőlem hanem tíz ívest. Ézer példányt helyezzenek el Önök ebből, ezret majd a *Nyugat*. Én is azt gondolom,

² Gelléri ekkor még kéziratban levő regényéről van szó, *A nagymosodáról*, amelyet 1930 novemberétől kezdett közölni folytatásokban a Magyar Hírlap, majd 1931-ben a Pantheon kiadó könyv alakban is megjelentette.

³ *A szállítóknál* novella (*Nyugat*, 1930. II. 557—561)

⁴ KARDOS László: *Közel és távol*. Bp. 1966. 527

hogy ezt meg lehetne csinálni. Ugyanis csak kettős szám kiadásáról van Önöknél szó s ez a kettős szám viszont mingyárt egy Nyugat könyvet tesz ki. Ha elvben ezt elfogadják, akkor átadom a szót a Nyugatnak: állítólag mind a két kiadó megtudja találni így a számítását.

Én szeretettel kérem Önt, egyénileg, külön arra, hogy kardoskodjon a novelláskönyvem nagyobb ívszámú kiadása mellett. S Juhász urat⁶ is igyekezzen meggyőzni arról, hogy nem vall vele szégyent (és mivel közel kétezer ment el a regényemből) a közönség is felveszi majd az Önök ezer példányát.

Ha Önöknek van valami indítványuk ebben az ügyben, kérem közöljék; s azt is, hogy a sorrendben hogy s mint gondolják a dolgot. Én Szegi Pállal⁷ is megüzentem (remélem megmondta) hogy egyes könyv kiadása esetén is ragaszkodom a harmadik helyhez.

Nagy érdeklődéssel várom szíves válaszát; Önt s a remélhetőleg azóta már gyógyult másik Kardos⁸ urat

szívből üdvözlő:

Gelléri AE

3.

XII/13
1932

Kedves Uram!

Vártam sz. válaszát s arra kell gondolnom, hogy talán nem kapta meg a leveletem. Ezért elismétlem: a Nyugat 1000 könyvet venne át ha négy ív helyett nyolcat (kettős szám) vagy tízet adnának ki. Gondolom: erős válogatás mellett elég lenne nyolc ív is. —

Legyen olyan jó a dolgot *sürgősen* megválaszolni s

igaz tisztelettel híve

Gelléri AE

P. s. A Nyugatnál már többször érdeklődött Gellért úr,⁸ hogy mi az Önök válasza. Kérem Uram, *sürgősen* válaszoljon. —

4.

Tisztelt, kedves Uram!

Budapest, 1932. dec. 15.

Szívből köszönöm, hogy fölvilágosítással szolgált s én az Ön baráti levelét továbbítom a Nyugatnak. De egyelőre, egyedül sehogyanse bírom kivenni azt a levélből, hogy a 8 ívesből összesen ezer vagy pedig *kétezer* példányt nyomnának — akkor ha a Nyugattal sikerül a meg egyezés. Vagyis ezret amint írtam: Debrecen, ezret pedig a Nyugat adna ki. — Ezt a lapot azért írom mert félek, hogy a Nyugaték is *ezt* fogják kérdezni a levél olvasása után.

Hiszen arról volt szó, hogy a Nyugat *egyedül* eltud helyezni 1000 példányt.

Nem titkolom, hogy annak a híre, hogy végre kijön ez a könyvem nagy örömet okozott. S nagyon jól esik, hogy ezt egy tőlem távol élő jó barátom segíti elő.

Igaz tisztelője és híve

Gelléri Andor Endre

P. s. Baráti válaszát, ha lehet, azonnal várom.

⁶ Juhász Géza

⁷ Szegi Pál kritikus, költő, művészettörténeti író, Gelléri barátja és írói érvényesülésének támogatója.

⁸ Kardos Pál

⁹ Gellért Oszkár

Tisztelt Uram és Barátom!

A türelmetlen ember szokásával arra gondolok, hogy hátha nem kapta meg legutóbbi levelemet s azért nem válaszolt eddig. Persze föltételezem azt is, hogy megkapta, de viszont sok más ügye vagy éppen könyvem körüli kalkulációk akadályozták a válaszolásban. Kérem Önt, hogy mindentől függetlenül arról adjon fölvilágosítást, hogy egy Nyugat oldal mennyit tesz ki az Új írókban? Ha ezt tudnám akkor talán fölösleges volna harcolni a tíz íves könyvért. Én, hevenyészve jónak tartanék egy alábbi novellákból álló kötetet.⁹

1. Szomjas inasok	4 Nyugat oldal
2. Birkozó mészárosok	4 Nyugat oldal
3. Zsíroskenyér és alma	4 Nyugat oldal
4. A csákányos	6 Nyugat oldal
5. Szabadulás	6 Nyugat oldal
6. A szállítóknál	5 Nyugat oldal
7. ?	5 Nyugat oldal
Összesen:	34 Nyugat oldal

Ha egy Nyugat oldal két Új írókat tesz ki akkor ez kiferne kb. a négy íves könyvben s én egy ilyen könyvvel elégedett lennék.

Sőt, egészen őszintén ha így 1 : 2 mértéket alapul lehetne venni s mondjuk öt íves lenne a könyvem: többet és jobbat kívánni se tudnék mert akkor a jól megoldott, de talán nem a legnagyobb igényű írásaim közül is egy-kettő elhelyeződne.

S ebben az esetben — mert a Nyugaték csak tíz ívet adhatnak ki — mint Ön írta: febr. 15.-re tőlük függetlenül egyedül Önöknél adnám ki a novellás könyvem.

Erre vonatkozólag kérem, szíves, de egyben azonnali válaszát; hadd szabaduljak ettől a latolgotó érzéstől, hadd tudjam végre mennyit helyezhetek el az írásaim közül az Önök kiadásában!

A fölsorolt novellákat persze, a legszigorúbb kritika alapján szívesen csere-berélem majd a nyomdaterminusig újabb s a fölsoroltaknál jobban sikerült eredeti kéziratokkal.

Remélem jól múlik a vakációja; s arra kérem, hogy válaszában ha lehet vigye a véglegeshez közel az ügyet.

Öleli és tiszteli Önt s Kardos Pált is

igaz híve és barátja:

[1932] XII/24.

Gelléri Andor Endre

1933 januárjában megjelenik az *Új Írók* első füzetete, amely *Sötétség* címen Kodolányi két kisregényét tartalmazza. A hátsó borítólapon a további kötetek szerzőinek névsorában Gelléri neve is ott szerepel. Gelléri is azt szeretné, ha novellái már február közepén, a sorozat második füzetében megjelenének.

Kodolányi után azonban Szabó Pál elbeszéléseit adják ki *Őszi szántás* címen a sorozatban, de nem az *Új Írók* szerkesztői kívánták elhalasztani Gelléri novelláinak a kiadását, hanem ő vonult vissza egy időre, mert új lehetőségek nyíltak számára.

Félben maradt önéletrajzi művében, a halála után tizenkét évvel kiadott, *Egy önrzet története* c. könyvében pontosan megírja Gelléri, hogy mi is történt közben és miért mondott le arról, hogy első elbeszéléskötete az *Új Írók* sorozatában jelenjék meg.

1933 elején levelet kap Németh Lászlótól, aki arra kéri, hogy látogassa meg, hozza magával a megjelent és kiadásra érett novelláit, mert Kecskeméten van egy kiadó a kötetre. „Így viszem el a *Szomjas inasok* anyagát hozzá. Elovassa, dicséri az egészet...”

Csakhamar korrektúrárt is kap, és nemsokára azután a kötet is megjelenik. „Alig rügyeznek a fák, mint előbb nyíló virág, már készen is van az első novelláskötetem”.¹⁰ A *Szomjas inasok*at, a kötet impresszuma szerint valóban kecskeméti nyomda állította elő,¹¹ de ettől függetlenül az szerepel a kötet címlapján, hogy „Nyugat-Kiadás”, és az utolsó lapon található jegyzék szerint ez a mű a *Nyugat Könyvek* sorozatának a hetedik kötete.

⁹ A levélben jelzett novellákon kívül még a következő elbeszélések jelentek meg a *Szomjas inasok*ban: *Vén Panna tükre, Messzeség, Egy fillér, Rablás, Részegen, Szerelmes ügyfesző, Szövedlegény, Szakácsnő kezében.*

¹⁰ *Egy önrzet története.* Bp. 1957. 288—289.

¹¹ Az impresszum szerint az Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda-Részv.-társaság üzemében állították elő a kötetet.

Gelléri még a könyv megjelenése előtt levélben tájékoztatja Kardost az újabb fejleményekről és magyarázkodások, mentegetődzések után nyomban fel is ajánlja, hogy *következő* elbeszélőkötete valóban az *Új Írók* sorozatában jelenjék meg, 1933 őszén.

Később újabb terminust kér, hogy gazdagabb anyagból válogathasson, majd több havi szünet után, 1934 márciusában megelégnék a levelezés, mert most már valóban az új kötet szerkesztésének és kiadásának a konkrét tennivalóiról van szó. Végül az 1934-es karácsonyi könyvpiacra *Hold ucca* címen megjelenik az *Új Írók* 12. (egyben utolsó) füzeteként¹² Gelléri könyve, amely nyolc elbeszélést tartalmaz.

Mindaz, ami ezekben a levelekben a *Hold ucca* létrejöttének a körülményeivel kapcsolatos, nem kíván részletesebb kommentárt. De bizonyára hasznos utalni arra, hogy azok a levelek, amelyeket Gelléri első és a második kötete ügyében írt, érdekesen világítják meg alkotói karaktert, temperamentumát, sőt alkotói módszerével kapcsolatban is fontos vallomásokat tartalmaznak.

Mindenekelőtt egy bizonyos kettősségre kell felhívni a figyelmet, amely Gelléri „önszemléletében”, saját alkotásainak és műveinek megítélésében mutatkozott meg.

Biztos és találó önjellemzések egyfelől — ugyanakkor teljes bizonytalanság, tévetege az egyes művek, sőt talán egész alkotói szerepének az értékelésében.

Mindig a valóságnak megfelelően konstataulta a szemléletében, alkotói módszerében bekövetkező változásokat, fordulatokat, új orientációkat, stílusváltásokat.

Az a novella, amelyre Komlós Aladár figyelmét külön felhívja, mert „új út felé vezet”, nem más, mint *A szállítóknál*, amely valóban fordulatot jelent a fiatalkori kísérletei után. A mesemotívumokkal, álomfoszlányokkal és stilizálással átszőtt, laza kompozíciójú, szorongásos hangulatú elbeszélésein túllépve ebben a novellában jut el a valósághoz, a közvetlen élményhez és ez a találkozás a felszabadulás örömeivel tölti el. Ebben az írásában jelentkezik először tisztán és éretten az a szemléletmód, tónus és alaphang, amelyet — Kosztolányi nyomán — Gelléri sajátos *tündéri realizmusának* nevezünk.

Abból a válaszból, amelyet Szabó Lőrinc levele közvetít Kardos Lászlónak, szintén arra lehet következtetni, hogy magától Gelléritől ered a pontos distinkció, amellyel elválasztja a korábbi, álomszerű elbeszéléseit az újabbaktól, amelyek már a valóság vonzásában születtek.

Végül ebben a vonatkozásban külön figyelmet érdemel az egyik (feltehetően 1933 nyarán íródott és e szöveggözlésben a 7. sorszámmal ellátott) levél, amelyben Gelléri mélyreható jellemzést ad alkotói módszeréről.

Valójában csak azt akarja megmagyarázni, hogy a hivatali elfoglaltság mennyire kifárasztja és milyen képtelenség utána elmélyült, művészi munkát végeznie, de közben, egész alkotói „mechanizmusát” feltárja.

Novelláinak alaposabb elemzése, az elbeszélések szerkezetének, az egyes részletek és motívumok összekapcsolódásának a vizsgálata minden bizonnyal arra a megállapításra vezetne, hogy Gelléri alkotói módszer, kompozíciós készsége sokban rokon azzal az „ihletmechanizmussal”, asszociációs gyakorlattal, amely inkább a lírai alkotásmódra jellemző, mint a prózaírók hagyományos technikájára. Az önéletrajzi regényében olvasható idevágó megjegyzései is ezt a konklúziót támasztják alá, de sohasem vallott ilyen tisztán, egyértelműen és meggyőzően az alkotás folyamatának rejtve ható „mozgástörvényeiről”: az első impulzusok sejtelmes voltáról, érzelmi telítettségéről, dinamikus hatásáról, a homály feloldásának, racionális megközelítésének belső kényszeréről, a felvillanó témával együtt jelentkező *látomásokról*, amelyek mozgósítják a fantáziáját, aktivizálják szókészletét, felgyorsítják teremtő tevékenységét, de egyben egész létét olyan izgalmi állapotba hozzák, amely egy időre lehetetlenné teszi számára a további aktivitást.

Ritka pillanat, amikor egy prózaíró ilyen fogékonyan, „lírai” érzékenységgel éli át magát és ennyire világosan, megközelíthetően, „racionálisan” tudja felidézni és kifejezni az alkotó tevékenység önmaga számára is megmagyarázhatatlan rejtélyes mozzanatait és fordulatait, mint ahogy ez Gellérinek sikerült a páratlan levél néhány sorában, önkéntelenül, minden különösebb megnyilatkozási szándék nélkül, szinte véletlenül, egy kissé feszengő mentegetődzés váratlan ajándékaként, amikor csupán azt akarta megmagyarázni, hogy miért kér a kézirat megküldésére újabb haladékat.

Kosztolányinak a mű születéséről szóló ragyogó esszéin kívül, magyar szerzőtől aligha lehetne hasonló értékű *ars poetica*-t idézni, amely az alkotás folyamatának a problémáit éppen a próza vonatkozásában világítja meg ilyen meggyőzően. Vallomását még értékeesebbé teszi

¹² Az *Új Írók* sorozatban a következő művek jelentek meg: 1. Kodolányi János: *Sötétség*, 2. Szabó Pál: *Őszi szántás*, 3. Kassák Lajos: *Menekülők*, 4. Illyés Gyula: *Iffjúság*, 5. Török Sophie: *Boldog asszonyok*, 6. Németh László: *Ortega és Pirandello*, 7. Sárközi György: *Szilveszter*, 8. Szabó Lőrinc *Válogatott versei*, 9. Hankiss János: *Irodalomszemlélet*, 10. Dallos Sándor: *Mint a kőbor kuttyák*, 11. Gulyás Pál: *Tékozló*, 12. Gelléri Andor Endre: *Hold ucca*.

az a körülmény, hogy megnyilatkozásában egészen más alkotótípus szólal meg, mint Kosztolányi esetében. Önelemzése arról vall, hogy miféle belső küzdelmek, lázák és izgalmak közepette alkot az olyan író, akit művészi hajlama, alkotói temperamentuma, egész ihletrendszerre inkább arra predesztinált, hogy lírikus legyen, de „sorsa”: az ismeretlen belső kényszerek, vonzódások, vagy éppen az „akadályok” kikerülésének a szándéka, esetleg a véletlenek és a könnyebb ellenállás irányában ható sodródások és „sodortatások” következtében a prózának lett végérvényesen elkötelezett művésze.

Lehet, hogy mindez, ami ellene látszik mondani érzékeny önismeretének és önjellemző készségének, vagyis a saját művei értékelésében megmutatkozó bizonytalansága és önbizalom hiánya szintén „lírikus” alkatából, írói módszerének ösztönös voltából következett. Az önkontrollhoz és önigazolódáshoz bizonyára a kellő irodalmi műveltsége sem volt meg, a szorgalmas tanulás és elmélyült ismeretszerzés csupán beváltatlan nosztalgia maradt számára. Egész alkotói létében mindig volt valami riadt és szomorú védtelenség. „... az hittem magamról, hogy én tényleg író vagyok. De ha ránéztem a fehér papírra, hirtelen olyan reménytelen lettem, mint aki hőmezőre néz, s mélyértelmű beszédet vár tőle” — írja az *Egy önérzet történetében*.¹³

Déry Tibor 1965-ben a *Kortársban*¹⁴ közreadott esszéjében írja a következőket: „Gelléri művészi indulatai nyaklók nélkül löktek ki világra a szebbnél szebb lírai és epikai látomásokat... de arányérzéke tíz közül talán egyben dolgozott hibátlanul, a többi bukfcenc maradt. Nem csoda, hogy elvesztem szaladgált a világban, sok dioptriás vastag szemüvegén át kétségbeesetten kutatva a jó mentort, s hogy nem volt olyan ismerőse, akit akár az utcán is, hóban-fagyban meg ne állította volna, hogy felolvassa neki legújabb kéziratát... Időnként maga fölé fogadott egy-egy állandó korrektort, akihez hosszabb időn át a kutyahűség szenvedélyével ragaszkodott, megmutatva neki minden, vagy majdnem minden frissen termelt kéziratát, persze nem mulasztva el azért többi ismerősének és barátjának az útjába akadó, többé-kevésbé értő fülét sem.”

Déry szeretetből és iróniából szőtt Gelléri-portréját sok mindenben igazolják a most közlésre kerülő, Kardos Lászlónak szóló levelek is. A kötetek összeállításának, a novellék kiválogatásának a gondját szívesen hárította volna Gelléri mindig másra. Unszoló levelei, amelyekben a választ, a döntést sürgeti és elbizonytalanodása, amelyből következően ő maga halasztja el a kötet nyomdába adásának az időpontját, szintén azt dokumentálják, hogy nem volt tisztában írásainak az igazi értékével és mindig szüksége volt valakire, akiben vakon megbízott, aki — Déry szerint — nemcsak korrektora, de cenzora is volt.

Ez a jellemzés azonban mégis némi korrekcióra, illetve kiegészítésre szorul. Ha az anekdota szerint Gelléri bárki ismerősét meg is állította az utcán, hogy legfrissebb írásáról véleményt mondasson, „cenzor-korrektorait” nem választotta ki rosszul: Komlós Aladár például a *Nyugatban* mutatta be regényét, *A nagymosdát*. Kardos László baráti támogatása folytán végül megjelenhetett a *Hold ucca*, később (szintén a *Nyugatban*) nagyobb tanulmányt is írt Gelléiről. A harmincas évek derekán Déry örökölte (talán éppen Füst Milán után) a mentorság szerepét.

A Gelléiről szóló tanulmányok és kritikák legjava később megjelent a szerzők gyűjteményes tanulmányköteteiben, Kosztolányi, Komlós Aladár, Kardos László, Németh László, Illés Endre, Vas István és mások *korabeli* esszéi és kritikái időnként folyamán közkinccsé válhattak, de a *Hold ucca* kapcsán nem árt a figyelmet felhívni egy *elfelejtett írásra*. Kardos László rövid, tömör portréjáról van szó, a *Hold ucca* bevezetőjéről, amely mindenképpen megérdemli a mai olvasó érdeklődését is, mert máig érvényes vonásokkal rajzolja meg Gelléri Andor Endre írói karakterét:

„Elbeszélő. Élesen elválik a háború utáni magyar irodalom népes epikus-csoportjától. Vaskosan plasztikus naturalizmusa fölött izgató, különös módon libegnek a tündérmesék álomfényei, keményen vésett témáinak tárgyiaságán rejtélyes líra bugyog. A rutin virágkorában — naivul és igézően — barbár frissességgel ragyogó művészi szerszámokat teremtett, s kifor-mált egy tökéletesen egyéni, újszerű epiko-lirikus attitűdöt. Remkeit novellái közt lenni; e műfaj történetében színes szerep várja. Figuráit a külváros kispolgáriásodó proletárai közül emeli napvilágra, meleg, valóságos élmények erős fűszerével táplálva írói képzetét... ”

K. L.”

A *Hold ucca* című kötet létrejöttével kapcsolatban íródtak a következő, szintén Kardos Lászlónak szóló levelek:

¹³ *Egy önérzet története*. Bp. 1957. 33.

¹⁴ DÉRY Tibor: Gelléri Andor Endréről. *Kort.* 1965. I. 46—52.

Kedves Uram!¹⁵

Akadozva megy az írás; sokat sürgettem Önt s most olyan furcsa azt mondani, hogy kéziratot nem küldhetem a harmadik szám részére. Kötetem válogatása közben kimentem Németh Lászlóhoz, aki tíz ives könyv kiadására beszélt rá: a Kecskeméti nyomdánál. Ebből a tíz ives könyvből ötszáz példányt átvesz a Nyugat; ötszázat majd nekem kell kiadnom bizományba. A tíz ives könyvet: 550 pengőért készítik el Kecskeméten. Vagyis az a terv vált így valóra, amit Önnel is leveleztem annak idején, de a drága ajánlat miatt nem lett az egészből semmi.

Gondolom Önnek nem kell különösebben magyaráznom, hogy mit jelent ha első könyvül egy ilyen testesebb könyvet állítok ki. Könnyen megérti helyzetemet hiszen jóbarátom!

Remélem Németh László is beszélt Önnel előadása közben s elmagyarázta a dolgot. Kérem ha bármiféle kellemetlenséget okozok ezzel: nézze el! Én a Nyugat könyvre majd ráfizethetek; csak az esztétikai szempont bírt rá, hogy adott szavamot megváltoztassam s Önt arra kérjem, ha ezekután még szóba állnak velem, akkor tegyék félre az én könyvemet: őszig. Addig én teleírok egy ilyen kis könyvet, mint aminőt ma kaptam kézhez. S gondolom harmadik számnak úgyis van kéznél Szabó Pál regénye!¹⁶

Hiszem, hogy őszre olyan novellákat tudok majd Önnek átadni, amelyekkel kiengesztelhetem.

Persze az őszi résztvételem halálosan biztos: megfeszített erővel fogok dolgozni s ha inspirációm segít az Új írókban megjelenő őszi könyvem eléri majd a március 15.-kiadásra kerülő Nyugat könyvem niveljét.

Ha Pestre jön, személyesen sok mindent elmondok akörül, hogy mi bírt a változtatásra. S őszintén mondom: aggódva várom választát; alig várom levelét, amiben ha lesz s egy kis szemrehányás (jogosan!) talán benne lesz a kellemes hír, hogyhát őszre megkapom új novellám részére az Önök kiadásának egyik kötetét.

Ismétlem: én a tíz ives könyvre ráfizetek; ötszáz pengős Baumgarten segélyemet fordítom erre; de viszont egy szép könyvem lesz; reprezentánsabb.

Szeretettel és tisztelettel üdvözli
válaszát váró barátja:

Gelléri

Kedves Uram,

még szeszélyesnek tartana, ha nem írnám meg mindazt, ami itt következik. Én hivatalt kaptam, közel hat hónappal ezelőtt Fenyőék révén.¹⁷ Nagyön örültem neki, azért, hogy majd függetlenül tudok dolgozni irodalmamban s nem kell kéziratot a lapokhoz futnom, hogy valami zsebpenzém legyen. Valóban a hivatal rászorított arra, hogy akaratosabban olvassak s írjak is. Az előbbi hozza a maga eredményét: napról napra változom, messzebb látok és talán mélyebbre. Mintha egy nagy regény összefüggéseit keresném meg, hogy azt, ami eddig érzelmileg homályosan bennem guggolt, most értelemmel is megértsem és megvilágítsam. Teljes gőzzel — mondhatnám — dolgozik a fantáziám . . . ne tartsa szerénytelenségnek, ha azt mondom: mélységben, okosságban, igazsághoz való közelebb férközésben, különb vagyok, mint a régi magam. S mégis: egyelőre nincs szomorúbb látvány mint az új írásaim. Jobban komponálva, okosabb fordulatokkal s olyan ötlet duzzadással, hogy írás közben azt kell hinnem: jót csinállok. S a végén az derül ki, hogy minden a helyén van, de a munkából hiányzik az élet ereje s a tündéri fény — ahogy Osvát mondta — nem esik tollam és a papiros közé. Röviden: rájöttem, hogy a hivatal miatt van mindez, mertha egy író nem tud írni, akkor nincs benne fantázia-működés. Nálam így áll az ügy: fölvillan a téma s mivel látomásosan dolgozok, hozzásurran készen ezernyi szó, mint apró szolga, hogy sietve teremtsen. De akkor, amikor mindenem forró: nem lehet

¹⁵ A keltezetlen levél 1933 elején íródhatott. Erre utal az a megjegyzés, hogy a kötete (a *Szomjas inasok*) majd március 15-én kerül kiadásra a Nyugat kiadójánál.

¹⁶ Valójában nem regénye, hanem elbeszélésűjteménye jelent meg Szabó Pálnak *Őszi szántás* címen a sorozatban.

¹⁷ Gelléri Andor Endréné emlékezete szerint férje 1933 elején kapott állást Fenyő Miksáék révén, a levél tehát (egyéb vonatkozásai is erre utalnak) 1933 nyarán íródhatott.

írni. Estére nagyon kifáradok a hivatali élettől, éjjel sohase tudtam dolgozni. Vasárnapig kel várnom s nincs szomorúbb nap nekem, mint ez a hét vége. Tömve és duzzadva mondanivalóval, nehezen, kimerülten ébredek a heti munka után s mint valami tűzbe került állat figyelek magam körül: kél-e hangulat az íráshoz, hátha ma . . . S eddig, még nem volt ilyen vasárnapom. Lehet, hogy elkeseredésemben sokat éjszakáztam s borral kínlódtam. Mától kezdve ágyba fogok bújni kilenc és tíz között; nem sikerül semmi . . . Mindent megfogok próbálni, hogy legnagyobb gyönyörűségemnek éghessek, annak amiért s amire születtem. Értsen meg, őszintén mondom: állásomat nem hagyhatom ott s ilyen babonákhoz kell fordulnom.

Miért írom mindezt? Arra akarom kérni, hogy inkább márciusban hozza ki a könyvem. Hátha addig sikerül átújnom azon az ismeretlen drótsövénnyen, amin egyelőre fönnakadok. Hátha addigra véremmé válik az új, ami most csak létezik bennem, de még nem hat elevenül.

Nem szeretném a *Szomjas inasokat* lerontani egy gyöngébb könyvvel. Erről van szó.

S most arra kérem: fogadja el kézirataimat és ellenőrizze őket. Pár nap múlva Önnél lesz az az anyag, ami eddig elkészült. Kérem nézze át s válogassa ki. Én belefáradtam, rossznak tartok mindent, hátha Ön enyhébb lesz, ha ugyan lehet.

De ismétlem: nem szeretnék minden áron könyvet, csak jobbat, mint ami van. S érzem, van róla sejtésem, hogy talán februárig megszokom a hivatalt vagy visszatalál hozzám a lelkem, vagy én akadok arra az órára, amikor újra mese születhetik általam.

Szigorúságra és barátságra szeretném kérni a küldött anyaggal szemben: nekem a folyton jobbra való törekvés valóságos mániám, utálnak is sokan ezen való rágódásomért.

S talán mindezek után érti, hogy milyen nem szívesen mondanék le arról, hogy könyvem legyen, új könyvem ami az enyém.

Várom értesítését, hogy hajlandó-e könyvem kiválogatásával foglalkozni s lehet-e szó a föntiek alapján a márciusi terminusról.

Remélem nem tartja szeszélynek örökös tojástáncomat. A jó írásokat lesem s most is az a bolond reménykedés biztat, hogy hátha február hatig inkább megjönnek mint január hatig. Hát így élek.

Öleli és tiszteli:

Gelléri Andor Endre

8.

Kedves Uram

néhány novellámat elküldöm. Ha lehet, a megbeszélt könyvet szeptemberre szeretném megjelentetni. Ezek a novellák első keretét adják a majd újabb küldések által egyre bővülő anyagnak.

Legyen szíves és olvassa át őket s írja meg, — ha ideje engedi — tíz napon belül vagy pedig június elején — véleményét és válaszát. Én, május tizenöt körül utazom el Pestről. Most egy hajútat tervezek: Triesttől egészen Valenciáig tartana: Franciaország érintésével s egy heti római tartózkodással. Azért választok hajót, mert e csöndes utazás közben — remélem írni tudok majd.

A jövő hét elején újabb három írást adok postára: Álmodók kószálása, Üvegház, Tünetemény. Címük elárulja jellegüket.

A megbeszélt szigorra kérem: a könyvnek (könyvünknek) szépnek kell lenni.

Szívből tiszteli, válaszát váró barátja:

IV. 26. 1934.

Gelléri Andor Endre

9.

Kedves Uram!¹⁸

Álmodók kószálását s a G. urat küldöm Önnek. Holnap este indulok Velence felé s így valaki — megbízásomból — elküldi két-három napon belül az Üvegházat s a Tüneteményt. Ezeket a Pesti Naplótól kell megszerezni.

¹⁸ A keltezetlen levél 1934 áprilisában vagy májusában íródhatott.

Gellért Oszkár is fölád Debrecennek két írást június elején: kéziratban van nála, a Nyugat részére elfogadva. Így aztán lassan, betelik a kötet kerete.

Kedves Uram, előző levelemben is írtam s most is ismétlem: minél jobb könyvet szeretnék kiadni . . . s ezért inkább június végén nyomják.

Most három hét szabadságom van: hátha tündéri időt kapok ajándéknak és mesébe mártatom a tollam. Bár Itáliába megyek . . . elhagyok minden látnivalót, ha cserébe futó betűimet kapom vissza. Az egész életem az írásért, a jó írásért van.

Azzal, hogy leküldtem novelláimat biztosítani akartam magam ígéretem megszegése ellen; gondoltam: elküldöd Kardosnak, nála van, valahogy majd megindul a dolog. De májust és júniust még szeretném átdolgozni a könyv fénye érdekében.

A Nagymosoda is jön. Fogadja el.

Huszonhét éves vagyok . . . tudja, hogy Mikes fedezett fel . . . sajnos Budapesten születtem és nem valahol a földeken. Kár: a falu, a föld, a nagy színek, az ősbibb érzésekkel való találkozás inkább nekem valók lettek volna, mint az aszfalt, a lótásfutás. Így a lélek felé menekülök: a magam világába, Budapest helyett.

Ha esetleg ideje van átnézni a küldött anyagot s üzeni akar nekem: megadom a római címetem. Ott leszek: május húsz és huszonnyolc között.

R. Accademia D, Ungheria

G. A. E.

Roma, Via Giulia 1.

Igen fáradtan írok Önnek: az utazás előtti pillanatokban, egy bőrdobbe való hurcolkodás izgalmas hülyeségeitől szinte kidőlvé egy-egy pohár szódavízzel frissítve magamon. De így is talán kihallja a legmélyemből törő hangot: a remekműért élek, ezt várom pillanatról-pillanatra; sorsjegyem már van hozzá, érzem, de idő, pillanat, jóságos árvalánykéz, millió sugar és tébolyító megnevezhetetlenség: csak ennyi hiányzik hozzá . . . egy óra . . . vagy egy egész élet hiábavaló remegése.

Isten áldja . . . s ha módja van rá . . . írjon nekem a könyvemről Rómába.

Tiszteli, barátja: Gelléri Andor Endre

10.

Kedves tisztelt Uram!

nagyon érdekelne szíves válasza a beküldött novellákról. —

Melyik tetszett s Ön, hogy állítaná össze a könyvemet? — Mennyi fér a könyvbe?

Tartalékban van négy új írás: ezeket is elküldöm értesítése után. — Kettő megjelent a Nyugatban; kettő nyomdában van náluk.

Mikor akarják nyomni? A szeptemberi megjelenés biztos-e?

Csupa kérdés; ha nem terheli, s ha ideje is engedi — válaszolja meg. —

Öszintén

tiszteli s üdvözli

Gelléri Andor Endre

1934. VI. 13.

Bp. III. Tímár u. 24.

11.

Mélyen tisztelt Uram!

szívükből köszönöm levelét s a válogató munkát. Most majd én is átnézem az anyagot s az Ön tanácsa lesz a korlát, amibe kapaszkodni fogok. Sajnos ismét kérem s egyben kérdeznem kell valamit: hány novellám fér el az öt éves könyvben? Talán a nyomda megtudja mondani Önnek — s én csak akkor válogathatok igazán ha ez az adat is nálam lesz. Mivel a legtöbb írás Nyugat-szedés — jó lenne, ha megtudhatnám, hogy egy Nyugat oldal mennyi lesz a kis könyvben?

A második kérdés: melyik az az utolsó nap, amikor nekem az egész anyagot le kell adnom?

Én még elküldöm majd Önnek a legutóbbi Nyugat novellámat és talán egy kéziratot is, amiről olyan sejtésem van, hogy jó. S gondolkozom valamiféle címen is. Sajnos, mintha címeiben holdtáj lenne az agyam: teljesen kihalt.

Drága jó Uram, még két levelet kell írnia nékem: 1. a szedési válasz, 2. a még beküldendő novellákról való véleménye ügyében. Eddigi leveleit s különösen az utóbbi kettőt: mély szeretettel köszönöm. Akkor aztán leszakad rólam az a vergődő nyugtalanság, ami egy-egy könyvem kialakulásánál elfog. Most, hogy, belül már egészen elváltoztam, de ez a belső változás az írásaimban talán még bizonytalanul fénylik — nagy segítség volt szívessége. Megvallom, nagyon izgatott volna, hogy az újabb írásaimon nem vett-e észre valamit? Hiszen egész nap irodában vagyok, amit sehogyanse tudok megszokni s a költői munka helyett, mesteremberit végzek. Jön a vasárnap s akkor nekiülök és írok. (Újabbak: Ház a telepen, Ötös, Találkozás száz évvel, Kékszemű lány, Homály — s amit legközelebb küldök le Önnek: A tolmács is.)

Ha ideje engedi — írja meg gyorsan válaszát — s akkor végre tudni fogom mennyi novellát vegyek be a már kiválasztottak közül a kötetbe. Azzal a sorrenddel, amit Ön tanácsolt nagyjából egyetérték: csak a Kékszemű lány előkelő helyezése lepett meg. Ezzel furcsán vagyok: igen soknak nem tetszett, néhány embernek meg nagyon. Én magam, nem számítok: furcsa anyja vagyok az írásaimnak, amint megszüloom, elhagyom s nem érzem többé őket.

Örömmel tiszteli
barátja:

Gelléri Andor Endre

P. s. Érzése szerint a kis könyv nem lesz sokkal rosszabb, mint a Szomjas inasok? Ennyi mindent kérdezek Öntől!

12.

Kedves, tisztelt Uram!

Itt küldöm a rendelkezésemre álló anyag utolsó három novelláját. S nagyon kérem, írja meg, hogy Ön az egészből melyik novellát válogatta be a kötetbe? Ön minden bizonnyal tudja hány fér el a kis könyvben s engem nagyon érdekel — mit ajánl Ön? Szívből köszönöm segítségét — s arra kérem — közölje — meddig küldhetek újabbat, ha esetleg kedvez a szerencse s valami írás különösen jól sikerül? Mikor nyomnák a könyvet?

Könyvcímem sajnos még nincs. De mire az Ön k. válasza megjön — lesz. —

Még egy kérés — a portót majd fedezem — ha Ön már válogatott — kérem az egész anyag visszaküldését — hogy utoljára átnézzem én is. —

Sajnos a válság — amiről régebben is írtam — még tart. A hivatal mesteremberes munkára kényszerít — míg azelőtt — kószálva s hirtelen indulattól megragadva írhattam költői módra.

Olvastam Németh Lászlóról írt cikkét:¹⁹ hozzám közel állt, s igazságosnak hatott. N. L. cikkében felsorolt zsidó írók most arra kíváncsiak, hogy melyik hármat tartja Ön kevesebbre, mint Németh László. — De a cikket — szerencsésnek, okosnak s főleg emberségesnek tartja az, aki olvasta. —

Előre, őszintén köszönöm, hogy nehéz íróévemben támogat; és segít — jelt adni magamról. —

Ha ideje engedi vagy engedte, hogy a küldött novellákat elolvassa — írja meg válaszát minél előbb. Szíves Debrecenbe hívását örömmel teljesíteném; hiszen már majdnem mindenki lent volt Ön öknél, csak még én nem. Amint mód lesz — jövök. —

Szívből tiszteli
barátja

Gelléri Andor Endre

1934. VII. 2.

¹⁹ KARDOS László: Jegyzetek a Németh-ügyhöz. Debreceni Független Újság, 1934. VI. 24.

13.

Kedves, tisztelt Uram,

1934. VII. 14.

vártam szíves értesítését az olvasott novellák felől. Úgy volt, hogy július 15-én kezdik Önök a könyv nyomását; s ezért nyugtalanított az Ön késlekedő válasza. —

Nagyon kérném, ha ideje s türelme engedi — írjon s tájékoztasson a kötet felől. — Ha csak lapom vétele után ír — s nem közben, akkor levelét küldje a köv. címre: GAE. Kíspesti textilgyár V. Sas u. 16.

Szívből üdvözlí és
tisztelettel

Gelléri Andor Endre

P. s. A legutóbbi novellát nem küldtem le; gondolom látta, mivel Önnek is jött figyelője a Nyugatban.

14.

Mélyen tisztelt Uram

üzenetét megkaptam; és most arra kérném, ami miatt oly kíváncsian vártam eddigi lapjait is — szíveskedjen megírni — *hogya a beküldött novellák közül Ön melyek beválogatását tanácsolja? Hogyan állítaná össze Ön a kötetem?* Erre a válaszra többízben kértem s most is igen leköteleznie, ha ezt megválaszolná, — Mert — annyi novella azt hiszem nem fér a kötetbe, amennyit én leküldtem.

Ha erre vonatkozó válaszáat és szíves tanácsát megkaptam — megírom a kötet címét azonnal. — Igen, arra kérem, hogy az anyagot egy utolsó átolvasásra — az én költségemen küldje vissza. — Ha betegsége engedi — válaszolja meg lapomat minél előbb, hogy lássam az Ön válogatását.

Üdvözlí barátja

Gelléri AE (Kíspesti Textilgyár, Sas u. 16.)

15.

Tisztelt Uram²⁰

a mai napig vártam szíves értesítését, hogy Ön milyen novellákat ajánl a kötetembe. Most teljes zavarban vagyok, mert arra kell gondolnom, hogy

1. Ön olyan komolyan beteg, hogy képtelen az én dolgommal foglalkozni.

2. Figyelmét talán elkerülte a kérésem.

Szívből megköszönném, ha valamiféle választ kapnék: arra, hogy gondolkozott afelett, hogy mit tegyek a könyvembe s körülbelül mennyi írás fér el benne?

Közben találtam egy címet is:

Z á p o r

de persze szeretném tudni, hogy az Egy asszony című novellámat, amelyet átakarok keresztelni Záporra jónak tartja-e a kötetben való szerepeltetésre?

Oly régen lebeg ez a könyv a levegőben, hogy talán megérti, ha végre: a végéhez szeretnék érni.

S arra szeretném még kérni, hogy a küldött anyagot, utolsó átolvasásra küldje vissza a köv. címre: G. A. E. Budapest, Újpesti rakpart 5 IV. 18 Acélék címén (míg a levelet a kíspesti textilgyár, Sas u. 16 címre, hogy még napközben kézhez kapjam, amint megérkezik. Javulást kíván s jó egészséget GAE)

A helyzetet tisztázó, szíves és sürgős üzenetét kéri

igaz barátja:

Gelléri Andor Endre

²⁰ A keltezetlen levél 1934. VII. 27. után íródott, Gelléri Andor Endréné szerint ugyanis ezen a napon költözött Gelléri a levélben megadott címre.

16.

Kedves Uram és Barátom!

itt küldöm a kért novellákat. Az „Elmulás” az „Egy asszony” után jöjjön; a „Találkozás 100 évvel” a „Hold ucca” előtt. —

Szívből köszönöm segítségét; de arra kérném, hogy mielőtt a könyv kijönne — korrektúrában küldje el nekem — át akarom nézni — s postafordultával azonnal vissza küldöm. —

S még egy: lehetőleg pontos dátumot, hogy a könyv mikor lesz könyv?

Értesítését kéri — s baráti, drága támogatását szeretettel köszöni

tisztelő, igaz híve

Gelléri AE

P. s. Sajnos este 8—9ig irodában vagyok, azért kellett megvárnom a vasárnapot; pedig már nagyon jó lenne látni és fogni a Hold uccát. —

Üdv.

17.

1934. aug. 31.

Kedves jó Uram

szíves értesítésével örömet okozna: a könyv megjelenését mikorra várhatom; — s a küldött anyag elég-e?

Szívből üdvözli
barátja

Gelléri Andor Endre

18.

Tisztelt Uram!²¹

Gelléri ismételten elnézést kér a könyv-anyag késése miatt; sajnos azonban a jobb kezét kétszer operálták, (talán ma vágják 3×szor) és így nem tudott intenzíven foglalkozni könyvével. —

Emiatt azután a levélbe is hiba csúszott, amennyiben az egyik novella címe megváltozik „Hat fillér, Hold ucca” helyett „Hold ucca”-ra és így a kötet címe is csak:

Hold-ucca

lesz. —

Nagyon kéri Önt Gelléri, ha valami megjegyzése, azaz közölnivalója volna, azt írja meg neki, reméli, hogy addigra egészségesebb lesz. —

Szívélyesen üdvözli Önt, Gelléri
és megbízottja:

Judit

19.

1934. okt. 17.

Tisztelt Uram és Barátom

szíves értesítését várom, hogy a könyv mikor fog megjelenni?

Tiszteli és üdvözli híve

Gelléri Andor Endre

²¹ Ezt a levelet Gelléri helyett a menyasszonya (későbbi felesége), Judit írta alá.

20.

Kedves Uram,

tudom, hogy Ön és a nyomda: kettő. — tudom, ha tehetné már a kezembn lenne az a pár könyv, amit oly sürgősen kértem. De úgy látszik nyomdánk: Kőműves Kelemen nyomda: az esti szedés leomlik reggelre!

Nékem igen fontos lenne a kért küldemény — vagy valami biztos hír, hogy ne várjam naponta a debreceni postát.

Gondolom, Önnek se kellemes ennyit levelezni — s elnézését kérem — de viszont ha nem sürgetem a dolgot — talán sohasem készítené el a könyvemet a Nagy Károly nyomda. Hiszen nekik is előnyösebb lenne a Karácsonyi Könyvpiacra kijönni vele!

Szívből tiszteli

Gelléri Andor Endre

21.

Kedves Uram

Köszönöm, hogy türelmes volt s a könyvből: könyv lett. Remélem a sok hiba ki lesz söp-rűzve belőle. — Az előszó: külön öröm. Rövid — s mások véleménye szerint is — találó, szép. —

Mikor jön ki a könyv? Nagyon kérném, hogy amint 5—10 db kész van belőle, küldje sürgősen hozzám. —

Én várom — és néhányan várják. — Igazán fontos lenne 5—10 db.

Elnézést, hogy csak most jutok hozzá az íráshoz: nagyon erős és késő estébe nyúló az irodai munkám. —

Mikor jön ki a könyv? és mikor lesz néhány példány nálam? ez folytonosan visszatér ben-nem. Önnél van rá a válasz —

értesítését és küldeményét várja
igaz szeretettel hálás híve

Gelléri Andor Endre

1934 XII. 2.

bélyeg, a csomagra! Üdvözet! Igazán hálás vagyok! És köszönök mindent!

22.

Budapest, 1934. dec. 20.

Drága Uram és Barátom!

A Karácsonyi Független Szemlében²² már jön kritika a könyvről. A Nyugatnál még nem tudom, hogy ki ír róla. Sajnos, szükségem lenne a többi példányra is, — kritika miatt. Keres-tem a pesti boltokban, de seholse kaptam meg. — Mikor juthatok hozzá? Néhány barát szerint a Hold u. eléri a Szomjas inasok niveljét. — Most persze sajnálom, hogy kihagytam a Kékszemű lányt: Újra elolvastam — Önnek volt igaza; — igen hálás vagyok, hogy kitartó volt és oly szíves.

Öleli és tiszteli
hű barátja

Gelléri Andor Endre

²² MURÁNYI KOVÁCS Endre: Gelléri Andor Endre. Hold ucca. Független Szemle, 1935. 3—4. sz. 75—76

Kedves, tisztelt Uram²³

november elején kiadja az Athenaeum a novelláskönyvemem. Sajnos, rengeteg írás kell bele. Sárközi tanácsára az Ön szíves engedélyét kérem ahhoz, hogy a Hold uccabeli kötetemből négy novellát bevehessenek. Remélem, hogy ennek az Önök szempontjából kiadói akadályja nem lesz.

Mivel a kötetet már rohamléptekben szedik és nyomják arra kérem, hogy beleegyezését postafordultával, ne is nekem, hanem mingyárt a Sárközi részére küldje el.

Sárközi címe: Athenaeum, Bp. Miksa u. 8.

Nagyon köszönöm kedvességét s igaz barátsággal üdvözlöm:

Gelléri Andor Endre

A négy novella címe:

1. Ház a telepen
2. Elmúlás
3. Ötös
4. Tánc

²³ Gelléri *Kikötő* c. kötete 1935-ben jelent meg az Athenaeumnál, a keltezetlen levél tehát szintén abban az évben íródhatott.